

ABRAHAM
YEZHBEL
II-2008 ©

Hun Europa en het onze

Hoe dit Europa de rijken helpt rijker te worden en de armen armer (En wat daar tegen te doen is)

Willem Bos
Piet van der Lende
Jan Müter

Colofon

Hun Europa en het onze

Uitgave Stichting voor een Sociaal Europa/Euromarsen

Da Costakade 162

1053 XD Amsterdam

020-6181815

Euromarsen@dds.nl

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door een bijdrage uit
het Europafonds van het Ministerie van Buitenlandse Zaken

Amsterdam 2008

Omslagontwerp: Abraham Vega

Hun Europa en het onze

Hoe dit Europa de rijken helpt rijker te worden en de armen armer (En wat daar tegen te doen is)

Willem Bos
Piet van der Lende
Jan Müter

Inhoudsopgave

Inleiding	Pagina 5
Hfst I. De Europese droom	Pagina 11
Hfst II. De neo-liberale agenda	Pagina 14
Hfst III. Het Europese beleid	Pagina 31
Hfst IV. De gevolgen	Pagina 43
Bijlage. Ontwerphandvest. Beginselen voor een ander Europa	Pagina 62

Inleiding

Lange tijd was Europa voor de meeste mensen net zo iets als het weer. Je kon er ontevreden over zijn of juist blij, veel maakte het niet uit, het was gewoon een gegeven. Het referendum over de Europese grondwet op 1 juni 2005 heeft daar verandering in gebracht.

Plotseling was Europa onderwerp van debat. Er is in Nederland nog nooit zoveel over Europa geschreven en gesproken als in de aanloop tot het referendum. Het referendum zelf was een groot succes. De opkomst was - met bijna tweederde van de stemgerechtigden – groot. Veel groter dan gebruikelijk bij verkiezingen voor het Europees Parlement. Een ruime meerderheid van de kiezers (62%) stemde tegen de grondwet.

Ook in Frankrijk werd de grondwet in een referendum afgewezen. Daarmee leek dit project van de baan. “De grondwet is dood,” verklaarde onze toenmalige minister van Buitenlandse Zaken Bot. Het Europa van de Grondwet was afgewezen, maar wat voor een Europa moest er dan komen?

In eerste instantie zouden kabinet en parlement daarover een Brede Maatschappelijke Discussie organiseren. Dat idee werd drie maanden later al weer naar de prullenmand verwezen. Vervolgens zou er twee en een half miljoen euro per jaar beschikbaar komen voor maatschappelijke organisaties om de discussie over de toekomst van Europa te voeren. Dit geld bleek in de praktijk echter vrijwel uitsluitend beschikbaar voor voorstanders van dit Europa. (1) Het is dan ook niet verwonderlijk dat er niet echt een publieke discussie over de toekomst van Europa van de grond kwam.

(1) Alle projecten van Eurokritische organisaties werden afgewezen, zie NRC Handelsblad 3 mei 2007: “Ministerie honoreert geen ‘Eurokritische’ projecten bij aanvragen bij fonds voor debat”. Alleen het project ‘Europa en de minima’, in het kader waarvan deze brochure is uitgebracht, kreeg een subsidie van 50.000 euro uit dit fonds.

Nieuw verdrag

Inmiddels werd in Europa natuurlijk wel gediscussieerd over de vraag hoe het verder moest met de grondwet en met Europa. Een aantal landen wierp zich op als verdedigers van de grondwet, terwijl met name Frankrijk en Nederland lieten weten dat er iets anders voor in de plaats moest komen. Om uit de problemen te komen werd in het geheim gewerkt aan de opstelling van een nieuw Europees verdrag in de plaats van de grondwet. Op de Europese Top in Brussel van juni 2007 werd daar - onder leiding van Angela Merkel - overeenstemming over bereikt en op de Top van Lissabon werd dit 'hervormingsverdrag' door de regeringsleiders van de 27 lidstaten aanvaard.

Verandering van de vorm zodat de inhoud het zelfde kan blijven, dat is de kern van de gevonden oplossing. Zo verdwijnt de naam grondwet, bevat het nieuwe verdrag geen verwijzing meer naar de Europese vlag en het volkslied (die natuurlijk wel gewoon blijven bestaan) en maakt het 'Handvest van grondrechten' geen integraal onderdeel meer uit van de tekst (zonder dat dit iets aan de juridische status van het handvest verandert). Ook wordt afgezien van de invoering van de term 'Europese wetten' in plaats van verordeningen, is er niet meer sprake van een Europese minister van Buitenlandse Zaken maar van een hoge vertegenwoordiger en worden er nog wat termen veranderd. En tot slot is ook de inhoud van bestaande verdragen niet meer in het nieuwe verdrag opgenomen.

De Belgische premier Guy Verhofstadt vatte het treffend samen: "Na de negatieve referenda moesten we de grondwet vervolgens weer onleesbaar maken. Want, zei men in Nederland en Frankrijk, als het onleesbaar is, passeert het gemakkelijker bij de burger." En zo geschiedde. De bedoeling achter deze hele operatie was om nieuwe referenda zo veel mogelijk te voorkomen. Geen grondwet dus ook geen referendum, is de redenering.

Met deze aanpak is niet alleen de grondwet, maar ook de democratische façade gevallen. Van de grondwet werd steeds benadrukt dat deze het product was van democratische discussie in een breed samengestelde Europese Conventie. En door middel van een referendum kon de bevolking zich daar over uitspreken. Nu zijn we weer terug bij een - in

het grootste geheim achter gesloten deuren – door de regeringen in elkaar gezet Europees verdrag. De boodschap is duidelijk: de grondwet is - wat de inhoud betreft - noodzakelijk voor Europa. Als de bevolking dat begrepen had en ja had gestemd was dat mooi geweest. Nu ze dat niet heeft begrepen, gaan we gewoon door met hetzelfde project, zij het met een andere naam en in een andere vorm.

Zoals het er nu naar uitziet zal alleen in Ierland een referendum gehouden worden over het nieuwe verdrag. Daar is een referendum over alle Europese verdragen wettelijk verplicht. In de andere landen zal waarschijnlijk alleen sprake zijn van een goedkeuring door het parlement. Op die manier hoopt men ook de publieke discussie over de toekomst van Europa zo veel mogelijk te voorkomen. Immers, als de bevolking er toch niets over te zeggen heeft, is een discussie ook betrekkelijk zinloos.

Bijdrage aan discussie

Toch is het belangrijk dat de discussie over de toekomst van Europa wordt gevoerd. Europa is te belangrijk om alleen aan politici en bureaucraten over te laten. Europa heeft te veel invloed op ons aller leven om toe te staan dat er alleen in achterkamertjes achter gesloten deuren over wordt beslist. Het is van het grootste belang dat Europa onderwerp blijft van de publieke discussie.

Met deze brochure willen we een bijdrage leveren aan die discussie. Deze publicatie maakt deel uit van het project 'Europa en de minima'. In het kader van dat project worden onder andere acht edities van de krant 'Sociaal Europa' gemaakt en in een oplage van 60.000 exemplaren in Nederland verspreid. Ook wordt een tiental discussiebijeenkomsten gehouden in verschillende plaatsen in het land. Deze brochure is vooral bedoeld als basis voor deze bijeenkomsten.

In het eerste hoofdstuk geven we een schets van het ontstaan van de Unie en de achtergrond daarvan. In hoofdstuk twee gaan we in op de neoliberale politiek. Wat is neoliberalisme, waar komt het vandaan en wat zijn de gevolgen ervan. In het derde hoofdstuk kijken we naar het Europese beleid. Daarbij komen onder andere de 'concurrerende kenniseconomie', de 'activerende verzorgingsstaat' en de

‘Lissabonstrategie’ aan de orde. Ook gaan we in op het ontstaan van het ‘Handvest van fundamentele rechten’ en de ‘Europese grondwet’.

In hoofdstuk vier bekijken we de gevolgen van het beleid. Met name gaan we daarbij in op het sociale beleid en de verhouding tussen burgers en overheid. In het laatste hoofdstuk staan we stil bij mogelijke alternatieven voor dit Europa en de manier waarop daaraan gewerkt kan worden. Als bijlage hebben we het concept-Handvest ‘Een ander Europa is mogelijk’ opgenomen. Dat is een tekst waar de afgelopen tijd door verschillende Europese sociale bewegingen aan is gewerkt, met de bedoeling om tot een gezamenlijke aanpak in de strijd voor een ander Europa te komen.

Zoals gezegd is het de bedoeling van deze brochure om een bijdrage te leveren aan de discussie. Een heleboel zaken die wij aan de orde stellen, zouden veel verder uitgewerkt en verdiept moeten worden. Veel belangrijke aspecten blijven in het kader van deze publicatie helemaal onbesproken. Toch hopen we dat deze brochure ondanks alle beperkingen een stimulans is voor de discussie over, en de strijd voor een ander Europa.

Tot slot. De hier geformuleerde opvattingen zijn in de redactie van ‘Sociaal Europa’ bediscussieerd, maar uiteindelijk zijn ze voor de verantwoordelijkheid van de auteurs.

De Euromarsen

Een netwerk van werklozenorganisaties en vakbondsgroepen

De Euromarsen is een netwerk van werklozenorganisaties en vakbondsgroepen. Het netwerk bestaat sinds 1997. Kort na het hoogtepunt van werklozenacties en stakingen in Frankrijk en de vorming van basisinitiatieven zoals Sin Cobas in Italië, werd de organisatorische basis gelegd voor de voettochten naar de Eurotop in Amsterdam. Letterlijk vanuit alle uithoeken van Europa, van Finland en Marokko tot aan Sarajevo vertrokken protestmarsen – te voet – gericht tegen werkloosheid, armoede en sociale uitsluiting naar Amsterdam. Daar demonstreerden uiteindelijk bijna vijftigduizend mensen tegen de plannen die op de Eurotop ter sprake kwamen. Die werden ontmaskerd als een asociaal en neoliberal project.

Het netwerk van de Euromarsen coördineert sindsdien op Europees niveau acties en stemt analyses op elkaar af. Het netwerk stimuleert discussies en het uitwisselen van ervaringen. Wij pogen bij te dragen aan de vorming van een breder internationaal verband gericht op het bestrijden het neoliberale beleid van nationale overheden en supranationale instellingen. Na de Eurotop in Amsterdam mobiliseerden de Euromarsen voor tegentoppen in Keulen, Luxemburg, Brussel, Göteborg en Nice. Daarna kwam het accent meer op inhoudelijke uitwisseling en verdieping te liggen. Eerst in de vorm van een jaarlijkse 'assemblee van uitgeslotenen' en vervolgens in het kader van de Europese Sociale Fora, zoals die in Florence, Parijs en Londen plaatsvonden. Het netwerk maakt daarmee ook onderdeel uit van

het Europese Netwerk van de Sociale Bewegingen, dat op de Sociale Fora tot een coördinatie van internationale strijd probeert te komen, zoals bij het verzet tegen de oorlog in Irak en bij het verzet tegen de verdere liberalisering van de economie en de afbraak van de sociale zekerheid in Europa.

In Nederland vertegenwoordigt de Stichting voor een Sociaal Europa het netwerk van de Euromarsen. Het secretariaat is ondergebracht bij de Bijstandbond Amsterdam. Vanuit Nederland is een belangrijke impuls uitgegaan om de negatieve gevolgen van flexibilisering van arbeid aan de orde te stellen, en zijn voorstellen ontwikkeld om verder te komen met de gezamenlijke eis voor een aan de welvaart gerelateerd niveau van bestaanszekerheid in alle landen. Bestaanszekerheid voorop!

**Contactadres: Da Costakade 162. 1053 XD Amsterdam. Telefoon: 020-618 18 15.
E-mail: Euromarsen@dds.nl**

Hoofdstuk 1

De Europese droom

De huidige Europese Unie begon na de Tweede Wereldoorlog met een droom. Een droom van eenheid, van samenwerking en van ‘nooit meer oorlog’. Weer had een wereldoorlog het continent in een puinhoop veranderd. Weer waren miljoenen mensen omgekomen, steden en dorpen verwoest en was de economie ingestort. ‘Dat nooit meer,’ was de overheersende stemming.

Beide wereldoorlogen waren in Europa ontbrand en hadden Europa in de as gelegd. Uiteindelijk was het allemaal begonnen om grondstoffen en markten. Beide malen was het resultaat van de onderlinge strijd tussen de Europese mogendheden dat er in Europa geen echte winnaars waren.

De echte winnaars zaten aan de andere kant van de Oceaan. De Verenigde Staten van Noord Amerika kwamen betrekkelijk ongeschonden uit de strijd. Daar stonden de fabrieken nog overeind en kon de productie direct opgevoerd worden.

Op militair gebied waren de Amerikanen zelfs oppermachtig. Zij beschikten als enigen over het kernwapen en hadden in Hiroshima en Nagasaki de effectiviteit daarvan laten zien. Maar ook economisch hadden de Verenigde Staten een geweldige voorsprong op Europa.

De afzonderlijke Europese landen waren niet opgewassen tegen de macht van de VS. Dat begreep ook de elite in de verschillende landen. In plaats van elkaar op leven en dood te bestrijden moesten de handen ineen worden geslagen. Anders restte er slechts een klein bijrolletje op het wereldtoneel.

Europa en de VS

De Europese integratie was een antwoord op de overheersende positie van de Verenigde Staten na de oorlog. Om enige kans te maken in de concurrentie met de Amerikanen moesten de Europeanen zich verenigen. De Verenigde Staten van hun kant toonden zich geen tegenstander van die integratie en hielpen met het Marshallplan de West-Europese

economie zelfs weer op de been. Op het eerste gezicht lijkt dat onlogisch. Waarom zou het Amerikaanse kapitaal zich inspannen om zijn potentiële concurrenten in Europa weer in het zadel helpen?

Om dat te begrijpen moeten we kijken naar de geopolitieke situatie vlak na de oorlog. De parallel met de situatie na de Eerste Wereldoorlog springt in het oog. Toen leidde de oorlog tot revolutie in het Russische keizerrijk, met als gevolg de vorming van de Sovjet-Unie die zich onttrok aan de kapitalistische wereldmarkt. Na de Tweede Wereldoorlog was de Sovjet-Unie er - dankzij de opmars van het Rode Leger - in geslaagd een groot deel van Oost-Europa aan zich te binden. In China hadden de communisten in de strijd tegen Japan de overhand weten te behalen en in 1949 de macht overgenomen.

Ook in het westelijke deel van Europa was de politieke situatie na de val van Hitler en Mussolini verre van stabiel. In Joegoslavië, Griekenland en Frankrijk stonden de communisten vooraan in het verzet en zij vormden na de nederlaag van de nazi's de belangrijkste - of zelfs de enige - gewapende macht. Ook de toestand in Duitsland was onzeker. Hoe zou de ooit zo sterke Duitse arbeidersklasse reageren op de val van Hitler?

Kortom: de uitslag van de oorlog betekende allesbehalve een stabiele situatie in Europa en het was niet ondenkbaar dat een nog groter deel van Europa zich aan de kapitalistische marktwerking zou onttrekken. De angst daarvoor bepaalde de politiek van de Verenigde Staten ten opzichte van Europa. Liever de Europese concurrent in het zadel helpen en met een minder marktaandeel genoegen nemen dan de kans lopen dat er helemaal geen markt meer was. Liever het Europese kapitaal steunen als schild tegen het communisme dan de kans lopen alles te verliezen.

Die dubbelheid: enerzijds concurrenten, anderzijds bondgenoten, is altijd aanwezig gebleven in de relatie Europa - VS. Waarbij de rol van tegenstander afwisselend werd toebedeeld aan het Oostblok, linkse en nationalistische regimes in de 'derde wereld' en het islamitisch terrorisme.

De Europese Gemeenschappen

Het eerste resultaat van de Europese samenwerking was de oprichting van de Europese Gemeenschap van Kolen en Staal in 1951. In plaats van strijd om deze voor de industrie vitale grondstoffen, kwam een gemeenschappelijk beheer ervan door een 'Hoge Autoriteit'. Maar niet alleen in deze 'oude' sectoren was nauwe samenwerking noodzakelijk. Dat gold evenzeer voor de nieuwe en vernieuwde groeisectoren, zoals de petrochemie, elektronische industrie, vliegtuigindustrie en dergelijke.

De opbloei van de naoorlogse wereldeconomie bracht een enorme schaalvergroting met zich mee. Alleen bedrijven en bedrijfstakken die de schaalvergroting konden volgen, hadden een kans te overleven. De Europese landen afzonderlijk vormden een te smalle basis. Alleen samenwerking van bedrijven uit verschillende landen maakte het mogelijk voldoende kapitaal bijeen te brengen om de concurrentie met ondernemingen uit de Verenigde Staten het hoofd te bieden. De meerderheid van de Europese elite koos daarom voor samenwerking en integratie, voor de vorming van een Europese markt.

In 1957 werden naast de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) ook de Europese Economische Gemeenschap (EEG) en de Europese gemeenschap voor Atoomenergie (Euratom) opgericht. Het oorspronkelijke 'Europa van de zes' (België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg en Nederland) werd in 1973 aangevuld met Groot-Brittannië, Ierland en Denemarken. Een decennium later volgden Spanje, Portugal en Griekenland en in 1995 Finland, Oostenrijk en Zweden. In 2004 vond de grootste uitbreiding plaats, toen traden Cyprus, Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Malta, Polen, Slowakije, Slovenië en Tsjechië toe.

Hoofdstuk 2

De neoliberale agenda

De Europese samenwerking begon als een project gericht op de vorming van een Europese markt. Maar de eerste decennia ging het daarbij zeker niet om de ‘onbelemmerde marktwerking’ die later in zwang zou komen. Integendeel. De dominante economische theorie van die tijd hechtte veel waarde aan de rol van de staat in het economische proces. De economieën van alle West-Europese landen kenden een omvangrijke staatssector en er werd veel aandacht besteed aan planning en sturing van het economische proces. In Nederland werd in die tijd bijvoorbeeld het Centraal Plan Bureau opgericht. De toen dominante economische theorie ging er van uit dat door middel van verschillende vormen van planning en sturing de economie crisisvrij zou kunnen blijven en dat er van een voortdurende economische vooruitgang sprake zou zijn. Economische crises behoorden tot het verleden, zo was het idee.

De eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog zag het daar ook naar uit. Er was weliswaar sprake van economische schommelingen maar van een echte crisis of een gelijktijdige neergang van de economie in de hele kapitalistische wereld was vooralsnog geen sprake. Die kwam pas halverwege de zeventiger jaren. Die eerste naoorlogse algemene recessie (voorstanders van de vrijemarkteconomie praten liever over recessie dan crisis) markeert ook een omslag in het economische denken en het economisch beleid. De overgang van de opbouw van de verzorgingsstaat naar het neoliberale model.

Vanaf eind jaren zeventig speelt Europa een belangrijke rol in het doorvoeren van de zogenoemde neoliberale agenda. Voordat we verder op de inhoud daarvan ingaan, zullen we eerst kijken waarop dat nieuwe neoliberale beleid nu eigenlijk een antwoord probeerde te geven. Daarvoor is het noodzakelijk even stil te staan bij de oorzaken en het karakter van de kapitalistische crises.

Korte en lange golven

De kapitalistische economie kent twee soorten golfbewegingen. In de

eerste plaats de zo genoemde korte golven die als het ware ingebakken zitten in het kapitalistische systeem.

Die golfbeweging komt voort uit het feit dat de beslissingen over de productie in afzonderlijke bedrijven worden genomen.

In een periode van opgang en groei wil iedere ondernemer zo veel mogelijk van de opgang profiteren en een zo groot mogelijk marktaandeel verwerven. Dat leidt tot overproductie. Met als gevolg dat de producenten een deel van hun producten niet meer kunnen verkopen. Daardoor blijft een deel van de bedrijven met onverkochte voorraden zitten of moet de goederen tegen afbraakprijzen wegdoen. Saneringen, faillissementen en massaoetslagen zijn het gevolg.

Als gevolg van de ontslagen stijgt de werkloosheid en neemt de koopkracht af, waardoor er nog minder consumptiegoederen gekocht kunnen worden. Zo heeft de crisis in eerste instantie een zichzelf versterkend effect.

Op een gegeven moment is de bodem bereikt. Er zijn dan zoveel 'zwakke' bedrijven verdwenen en er is zo veel productiecapaciteit vernietigd dat de overgebleven bedrijven (de meest rendabele) hun producten weer tegen gunstige voorwaarden kunnen verkopen. Hun winsten nemen weer toe, ze gaan weer meer investeren en een nieuwe periode van opgang volgt. Zo scheidt een crisis steeds weer de voorwaarde voor een nieuwe periode van opgang.

In de negentiende eeuw was de duur van een dergelijke korte golf ongeveer een jaar of tien. Tegenwoordig gaat het om perioden van een jaar of vijf, wat overeenkomt met de levensduur van een gemiddelde bedrijfsinstallatie.

Lange golven

Daarnaast is er een golfbeweging waarvan de golven zich over een veel langere periode uitstrekken. De zo genoemde lange golven. Die markeren als het ware verschillende perioden in de geschiedenis van het kapitalisme.

Er worden vier golven onderscheiden, te beginnen met de opgaande fase van 1789 tot 1816, gevolgd door een neergaande tot 1848. Dan weer een opgang tot 1873. De tweede neergaande fase duurde tot 1896, waarna er

van opgang sprake was tot 1919-1920 gevolgd door de neergang tot aan 1945. Na de Tweede Wereldoorlog vond een nieuwe periode van opgang plaats.

Uit studies van deze lange golfbeweging blijkt dat een lange periode van opgang als het ware vanzelf leidt tot een periode van stagnatie, maar dat het omgekeerde niet het geval is. In tegenstelling tot de korte golf creëert een lange golf in zijn neergaande fase niet vanzelf de voorwaarden voor een nieuwe periode van opgang. Voor een nieuwe periode van opgang zijn factoren van buiten de economie nodig, een zo genaamde systemschok.

Na 1848 was dit het geval door de liberale revoluties en de ontdekking van de Californische goudvelden in dezelfde periode. Die ontwikkelingen maakten een geweldige uitbreiding van het kapitalisme mogelijk. In 1893 kwam deze 'schok' door de geweldige toename van investeringen in de koloniale wereld en de ontdekking van de Zuid-Afrikaanse goudvelden. Na 1945 waren het de drastisch veranderde krachtsverhoudingen tussen arbeid en kapitaal, als gevolg van fascisme en Wereldoorlog, alsmede de toepassing van nieuwe in de oorlogsindustrie ontwikkelde technieken, die leidden tot een dusdanig herstel van de winstvoet dat er een nieuwe periode van opgang mogelijk was.

Herstel van de winstvoet

Om van een lange periode met een neergaande tendens over te gaan naar een nieuwe opgaande periode is een sterk herstel van de winstvoet (de winst als percentage van het geïnvesteerde kapitaal) nodig. In het kapitalisme is over het algemeen sprake van een gestage daling van de gemiddelde winstvoet. Er zijn gemiddeld steeds meer investeringen nodig om dezelfde winst te maken. De winst als percentage van het geïnvesteerde kapitaal (de winstvoet) staat dus steeds onder druk. In absolute cijfers kunnen de winsten van grote bedrijven enorm zijn, maar als percentage van het geïnvesteerde kapitaal vertonen ook zij een neiging om gestaag te dalen.

Door de onderlinge concurrentie worden bedrijven gedwongen steeds te investeren in nieuwe machines en productiemethoden. Er is steeds meer kapitaal nodig. Aangezien het in het kapitalisme draait om de winst die met de investering van een bepaalde hoeveelheid kapitaal kan worden

geboekt, leidt de gestage daling van de winstvoet tot stagnatie. Mensen gaan hun kapitaal bij een lage winstvoet steeds minder beleggen in productieve ondernemingen en veel meer in speculatie, vaste waarden of ze zetten het vast op de bank.

Neergaande golf

Sinds de algemene crisis halverwege de jaren zeventig is er een einde gekomen aan de naoorlogse lange opgaande periode. Er is nog wel enige economische groei, maar beduidend minder dan in de vorige periode. De gemiddelde winstvoet staat sterk onder druk en er wordt koortsachtig gezocht naar mogelijkheden om die te verhogen.

De centrale doelstelling van het neoliberale beleid is het verhogen van de winstvoet. Aangezien er geen of onvoldoende externe factoren zijn die dat mogelijk maken, is er eigenlijk maar een manier om dat te realiseren: het verhogen van de winst door het terugdringen van de variabele kosten van de ondernemingen. Die variabele kosten zijn de kosten van de factor arbeid: lonen, kosten voor arbeidsvoorwaarden voor de eigen werknemers, maar ook kosten die de ondernemer indirect betaalt aan uitkeringen en belastingen die besteed worden aan algemene voorzieningen zoals onderwijs, gezondheidszorg, pensioenen en dergelijke. Zo veel mogelijk naar de winsten, zo min mogelijk naar de lonen en collectieve voorzieningen, dat is het streven.

In het volgende hoofdstuk zullen we zien om welke maatregelen het hier gaat en wat de effecten daarvan zijn voor de mensen die het betreft. Hier kunnen we volstaan met te constateren dat de afgelopen 25 jaar enorm succes is geboekt met het terugdringen van de kosten voor de factor arbeid. Gemiddeld is in die periode in Europa het aandeel van de lonen en de uitkeringen in het nationaal inkomen met ongeveer acht procent gedaald, ten gunste van het inkomen uit kapitaal.

Neoliberalisme en globalisering

Het neoliberalisme wordt vaak in één adem genoemd met het begrip globalisering. Steeds wordt benadrukt dat allerlei maatregelen noodzakelijk zijn vanwege 'de globalisering'. Daarom is het goed nader stil te staan bij

het begrip globalisering en de processen die daar achter zitten.

Het begrip globalisering is een soort verzamelbegrip waarin verschillende ontwikkelingen bij elkaar worden genomen. Aan de ene kant gebruikt men het om aan te geven dat door de massamedia, de luchtvaart en vooral door de ict en het internet de wereld in vele opzichten kleiner is geworden.

Daarnaast wordt het begrip gebruikt om economische veranderingen aan te duiden. Daarbij gaat het om veranderingen in de productie en distributie van goederen en diensten die mede door technische ontwikkelingen mogelijk zijn geworden. Productieprocessen zijn steeds meer internationaal georganiseerd. Onderdelen van één auto, televisie of computer worden in verschillende continenten geproduceerd en nog weer ergens anders in elkaar gezet. Nederlandse varkens worden gevoed met soja uit Maleisië of Brazilië, in Italië geslacht en in Noorwegen als parmaham verkocht.

Voor steeds meer producten is er sprake van een werkelijke wereldmarkt. De rol van de grote multinationale ondernemingen is enorm toegenomen. Zij beheersen een steeds groter deel van de (wereld)productie en (wereld)handel. Kapitaal stroomt steeds makkelijker en in steeds grotere hoeveelheden van het ene deel van de aardbol naar het andere.

Bij deze economische veranderingen gaat het niet om onontkoombare gevolgen van technische ontwikkelingen, maar om gevolgen van politieke keuzes. Het feit dat het technisch mogelijk is om in iedere supermarkt in Nederland dagelijks groente, fruit en snijbloemen van de andere kant van de wereld aan te bieden, betekent

nog niet dat dat hoeft te gebeuren. Het feit dat het mogelijk is om waar ook ter wereld met een paar muisklikken grote geldbedragen van de ene valuta in de andere om te wisselen om zo speculatiewinsten te boeken, betekent niet dat dat ook zo moet kunnen, of verantwoord is.

Enige decennia geleden kenden vrijwel alle landen regels en beperkingen voor in- en uitvoer. Het was zeer gebruikelijk dat landen hun eigen thuismarkten beschermden door importheffingen en andere regels. Uitvoer van kapitaal was tot in de zeventiger jaren aan strenge regels gebonden.

In het kader van de neoliberale politiek zijn die beperkingen op grote schaal uit de weg geruimd. Dat heeft het vrije verkeer van kapitaal en goederen mogelijk gemaakt.

Zo is het ook met zaken als de privatisering van voormalige staatsbedrijven en overheidsinstellingen en de invoering van marktwerking in allerlei sectoren. Dat zijn ontwikkelingen als gevolg van politieke maatregelen en besluiten. Geen onontkoombare gevolgen van 'de globalisering'.

De neoliberale doctrine

Behalve een economische praktijk is het neoliberalisme ook een economische theorie, of beter gezegd een economische doctrine. Het neoliberalisme als economische doctrine is - wat de voorstanders er van ook mogen beweren - niet gebaseerd op nieuw wetenschappelijk inzicht in het functioneren van de economie. In die zin kunnen we dan ook niet van een nieuwe economische theorie spreken.

Het neoliberalisme is een aanpassing van het economisch denken aan de omstandigheden zoals die aan het eind van de jaren zeventig zijn ontstaan.

Het is een reactie op de omstandigheden van de lange neergaande golf. (1)
De centrale doelstelling van het neoliberalisme is het verhogen van de winstvoet door het terugdringen van kosten voor de factor arbeid.

Pinochet, Thatcher en Reagan

Het eerste praktijkexperiment met de neoliberale politiek vond plaats in Chili, na de bloedige staatgreep van 11 september 1973. Het nieuwe regime onder leiding van generaal Pinochet voerde een heftige repressie tegen links en de arbeidersbeweging. Politieke partijen en vakbonden werden verboden en duizenden activisten werden gevangengenomen en vermoord of ze verdwenen.

Een groep Amerikaanse economen onder leiding van Milton Friedman werd door Pinochet als adviseurs aangenomen. Zij kregen de kans om hun neoliberale opvattingen in praktijk te brengen. De politieke en sociale omstandigheden waren ideaal om de winsten te verhogen en de internationale concurrentiepositie van de Chileense bedrijven (en de daar gevestigde multinationale ondernemingen) te verbeteren. Effectief verzet ertegen was onmogelijk. (2)

Na het succes in Chili werd het neoliberale recept ook elders toegepast. Onder Thatcher in Groot-Brittannië, onder Reagan in de VS en daarna vrijwel overal in de

(1) We doelen hier op het neo-liberalisme als dominante leer. Al veel langer waren er economen en anderen die pleitten voor een terugkeer naar een liberale politiek. Pas eind jaren zeventig werd deze stroming dominant en kon ze haar ideeën in volle omvang in praktijk brengen.

(2) Nadat de recepten van Friedman c.s. tien jaar waren toegepast, kende Chili in 1982-1983 een recessie waarin het bruto nationaal product met 15% daalde. De werkloosheid steeg toen tot 30% van de beroepsbevolking. De opleving van de Chileense economie in de jaren negentig was het gevolg van een breuk met de door Friedman bepleite economische politiek.

wereld. Steeds ging de invoering van de neoliberale politiek gepaard met aanvallen op de organisaties van de arbeidersbeweging, om zo de weerstand tegen de verslechtingen te beperken. (3)

Marktwerking

Centraal in de neoliberale leer staat de vrijemarktwerking. De markt wordt gezien als het ideale mechanisme om economische processen te reguleren. Door het vrijmaken van de marktwerking - het opheffen van marktbelemmeringen - wordt de weg geëffend voor economische voorspoed, is het idee.

Voor veel voorstanders van het neoliberalisme is de marktwerking een werkelijk geloofsartikel. Als de feiten aantonen dat privatisering en marktwerking in bepaalde sectoren (bijvoorbeeld openbaar vervoer) niet leiden tot betere prestaties, is hun reactie dat er nog verder geliberaliseerd moet worden omdat er 'klaarblijkelijk' nog beperkingen van de marktwerking zijn.

Een belangrijk probleem bij het centraal stellen van marktwerking als regulerend mechanisme is dat de marktwerking niet functioneert op basis van de behoeften van de mensen maar op basis van wat economen noemen de 'koopkrachtige vraag'. Dat wil zeggen: op basis van het geld dat mensen ergens voor (over) hebben. Hoe minder je te besteden hebt, hoe minder je telt op de markt.

Bij een keuze uit min of meer gelijkwaardige mogelijkheden en tussen min of meer gelijkwaardige marktpartijen is er geen probleem. Als het gaat om de vraag of iemand een bruin of een wit broodje wil, of een krop sla of een bloemkool, of het ene abonnement voor zijn mobieltje of een ander, is marktwerking geen probleem. Het probleem komt als het gaat om ongelijkwaardige marktpartijen. Als er partijen zijn die veel te besteden hebben en andere weinig.

(3) De strijd van de regering Thatcher tegen de Britse mijnwerkersbonden is daar een van de duidelijkste voorbeelden van.

Openbaar vervoer

Marktwerking in het openbaar vervoer is een mooi voorbeeld van marktwerking tussen ongelijke partijen. Aan de ene kant zien we een goed verdienende bovenmodaler voor wie het niet zo veel uitmaakt als tram of trein twintig procent duurder wordt en die als het beter uitkomt ook de auto kan nemen. Aan de andere kant de bejaarde met alleen AOW die van het openbaar vervoer afhankelijk is voor een bezoek aan het ziekenhuis of de kleinkinderen. Twee marktpartijen die verschillen, zowel in hun koopkrachtige vraag, als in de alternatieven die ze hebben. Maar als marktpartij leggen zij hetzelfde gewicht in de schaal.

Marktwerking in het openbaar vervoer zal er al snel toe leiden dat onrendabele lijnen buiten de spits opgeheven worden of dat de frequentie wordt teruggebracht terwijl er in de spits extra vervoer wordt aangeboden.

De theorie van de vrije markt gaat uit van een markt met gelijkwaardige partijen. Door hun rationele beslissingen vindt een optimale toewijzing van middelen plaats, is de theorie. Maar in werkelijkheid zijn marktpartijen en zelden gelijk. Een versterking van marktwerking leidt dan ook vrijwel altijd tot een versterking van de sterkste en een verzwakking van de zwakste partijen.

Dat zien we op internationaal vlak, waar landen altijd voorstander zijn van liberalisering van die sectoren waarop zij het sterkste staan en voor (openlijk of verkapt) protectionisme (het beschermen van de eigen markten) daar waar ze zwakker staan. Het geldt ook voor nationale markten of markten op kleinere schaal. Wie een sterke marktpositie heeft - als producent of als consument - heeft belang bij vrijemarktwerking. Wie een zwakkere positie heeft is daar over het algemeen de dupe van.

De neoliberale illusie

Het neoliberalisme is sterk ideologisch. De voorstanders ervan benadrukken dat het door hen bepleite beleid uiteindelijk iedereen ten goede zal komen. Ook degenen die in eerste instantie alleen maar nadelen ondervinden, wordt voorgehouden dat op de langere duur ook zij er voordeel bij zullen hebben.

Meer winst leidt tot meer investeringen en meer investeringen leiden tot meer werk, is de redenering waarmee al een kwart eeuw de neoliberale politiek wordt verdedigd. Inmiddels is het duidelijk dat die voorspelling niet uitkomt. De winsten - vooral van de grote bedrijven - zijn (in absolute cijfers) inderdaad de afgelopen decennia enorm gestegen. Dat werd mogelijk door het bevriezen of laten dalen van de lonen en het terugbrengen van de kosten voor sociale voorzieningen. Maar de groei van de werkgelegenheid is sterk achtergebleven.

De hogere winsten worden maar zeer ten dele omgezet in investeringen. Een belangrijk deel van de winsten gaat naar de aandeelhouders of verdwijnt in de zakken van de bestuurders van de ondernemingen. Dat geld wordt gebruikt voor de aankoop van luxe goederen, vermogensvorming, speculatie en allerlei vormen van verspilling en nauwelijks voor investeringen. Het deel van de winst dat wel in de bedrijven wordt geïnvesteerd, wordt vaak geïnvesteerd in automatisering en robotisering en dat leidt juist tot het verlies van arbeidsplaatsen.

Toen de afgelopen jaren de economie stagneerde en de werkloosheid hoog was, werd werkende mensen voorgehouden dat ze 'uit solidariteit' hun looneisen moesten matigen zodat ook anderen een baan konden krijgen. Werklozen en andere uitkeringsgerechtigden werd verteld dat ze met een kortere en lagere uitkering genoegen moesten nemen, omdat anders het sociale stelsel onbetaalbaar zou worden.

De dalende kosten voor arbeid leidden tot stijging van de winsten van de grote en meest rendabele ondernemingen en een explosieve stijging van de topinkomens, terwijl de inkomens van de meerderheid van de bevolking daar steeds verder bij achterbleven. Als gevolg daarvan bleef de koopkracht beperkt en trok de economie niet aan omdat er te weinig gekocht

werd. Aan de ene kant werd de mensen voorgehouden dat ze weinig moesten verdienen omdat het anders slecht ging met de economie. Aan de andere kant werd er verteld dat het slecht ging met de economie omdat de mensen te weinig geld uitgaven.

Nu de economie weer aantrekt, mogen we het herstel weer niet in de waagschaal stellen door met looneisen te komen of te pleiten voor verhoging van de uitkeringen, dat het broze herstel niet in de waagschaal moet worden gesteld door het stellen van looneisen of het pleiten voor verhoging van de uitkeringen. Zo zitten we gevangen in een vicieuze cirkel die er toe leidt dat de armen steeds armer en rijken steeds rijker worden. Dat is niet alleen het geval binnen landen, maar nog veel sterker internationaal. Zowel de kloof tussen arme en rijke landen is de afgelopen decennia enorm toegenomen als de verschillen tussen rijk en arm in afzonderlijke landen.

Belastingen en privatisering

Ook de belastingherzieningen van de afgelopen periode hebben bijgedragen aan een verschuiving ten gunste van de winsten (inkomen uit vermogen) en ten koste van de lonen (inkomen uit arbeid). De belasting voor ondernemingen (vennootschapsbelasting), voor vermogenden (vermogensbelasting) en voor de hoge inkomens (de hoogste schijf van de loonbelasting) zijn sterk verlaagd. Dan hebben we het hier nog niet over allerlei legale en illegale belastingtrucs, belastingparadijzen en dergelijke waardoor ondernemingen en vermogende individuen vele miljarden aan belastingen ontduiken. Zo komt de belastingdruk steeds meer bij de lagere en middeninkomens terecht.

Daarnaast is er sprake van een toename of verhoging van indirecte belastingen (BTW, accijns e.d.) die relatief zwaarder drukken op mensen met lagere inkomens. Een gevolg van de veranderingen in het belastingstelsel is dat er steeds minder geld voor collectieve voorzienin-

gen beschikbaar is. Vandaar een constante druk om te bezuinigen door het terugdringen van de collectieve voorzieningen en het overheidsapparaat. Om de problemen in de collectieve voorzieningen op te lossen wordt privatisering en marktwerking naar voren geschoven. Ook hier zijn het de mensen met de geringste economische mogelijkheden (de zwakste marktpartijen) die het gelag betalen.

Aandeelhouders

De neoliberale politiek heeft geleid tot een aantal belangrijke veranderingen in het functioneren van de economie en daarmee van de hele maatschappij. Eén daarvan is de steeds dominantere rol van de aandelenmarkten. Terwijl vroeger bedrijven hun kapitaal vooral bijeenkregen door leningen bij banken, zijn het nu de aandelenbeurzen die de belangrijkste kapitaalverstrekkers zijn. In dit aandeelhouderskapitalisme telt maar één ding: een zo hoog mogelijk rendement op korte termijn. Investeerdereisen een hoog rendement op hun inleg. Bedrijven die dat niet halen moeten reorganiseren.

Zo gaan er geweldige hoeveelheden arbeidsplaatsen verloren. Niet omdat bedrijven verlies lijden, maar omdat de winst niet hoog genoeg is naar de zin van de aandeelhouders.

De continuïteit van het bedrijf en de daarin aanwezige kennis en ervaring zijn voor de aandeelhouders niet van belang. Als hun aandelen in bedrijf X onvoldoende renderen worden ze binnen de kortst mogelijke tijd vervangen door die van bedrijf Y. Ook de sociale en ecologische aspecten van de bedrijfsvoering spelen in hun beslissingen nauwelijks een rol.

De beleggers zijn ook een belangrijke motor achter de privatisering. Ze zijn steeds op zoek naar mogelijkheden om hun geld nog rendabeler te beleggen. Allerlei sectoren die voorheen als overheidsbedrijven of -diensten geacht werden in het algemeen belang te functioneren, worden geprivatiseerd en zijn een welkom investeringsterrein voor beleggers. Maar dan moet er natuurlijk wel een flink rendement worden behaald. Het is duidelijk dat daarmee de sociale functie van sectoren als de gezond-

heidszorg, de energievoorziening, de arbeidsbemiddeling of het gevangeniswezen op de achtergrond raakt. De huidige crisis in de thuiszorg is daar een illustratie van.

Neoliberalisme en democratie

De invloed van de neoliberale politiek gaat veel verder dan alleen de economische sfeer. Een kwart eeuw neoliberalisme heeft ook vergaande politieke gevolgen gehad. Een daarvan is de uitholling van de formele democratie. Daarbij zijn drie ontwikkelingen van belang.

In de eerste plaats zien we een groeiende macht van een beperkt aantal grote multinationale ondernemingen. Die hebben een dergelijke omvang en macht bereikt dat afzonderlijke staten ze onvoldoende weerwerk kunnen bieden. De politieke activiteiten van (multinationale) ondernemingen spelen zich per definitie niet af in de openbaarheid, maar er komen genoeg voorbeelden naar buiten om te constateren dat die zeer omvangrijk zijn. Daarbij gaat het met name om directe voordelen voor de eigen ondernemingen: belastingfaciliteiten, niet of niet stringent toepassen van milieu-maatregelen en andere gunstige voorwaarden voor vestiging. Maar er wordt door de grote bedrijven en hun vertegenwoordigers ook gelobbyd als het gaat om algemene zaken, zoals de inrichting van het sociale zekerheidsstelsel, de gezondheidszorg enz. enz.

Een tweede groep organisaties die veel macht verworven hebben zijn supranationale organisaties als de Wereldbank, het Internationaal Monetair Fonds (IMF), de Wereldhandelsorganisatie (WTO) en de Europese Unie. Ook hun macht ging ten koste van de in principe democratisch gecontroleerde politieke organen. Een kenmerk van organisaties als de Wereldbank, het IMF en de WTO is dat ze – in tegenstelling tot de Verenigde Naties en de Europese Unie - zelfs niet de pretentie hebben democratisch te functioneren. Toch nemen ze besluiten die voor miljoenen mensen op aarde van levensbelang zijn.

Tot slot hebben we te maken met de effecten van versterkte marktwerking waardoor allerlei zaken die ooit aan (democratisch gecontroleerde) politieke beslissing onderhevig waren nu geregeld wordt door de marktkrachten.

Depolitisering

Het resultaat van al deze ontwikkelingen is dat mensen steeds meer aangesproken worden als individuele consument en steeds minder als lid van een bepaalde politieke of sociale gemeenschap. Het ledental van vakbonden en politieke partijen is de afgelopen kwart eeuw gestaag teruggelopen. De gemiddelde Nederlander zal tegenwoordig meer tijd besteden aan het bellen met de callcenters van de leveranciers van allerlei diensten en het vergelijken van verschillende aanbieders dan aan vergaderingen van vakbond en politieke partij.

De relevantie van politieke partijen en vakbonden is in de ogen van de mensen dan ook aanzienlijk afgenomen. Daar komt bij dat de traditionele politieke partijen, inclusief de sociaal-democratie (PvdA) en de groenen (Groen Links), het neoliberale denken in sterke mate hebben overgenomen. Dat geldt ook voor de leiding van de vakbeweging. Zij bepleit geen activiteiten die tegen de neoliberale logica in gaan.

De burger heeft steeds minder invloed op zijn levensomstandigheden via het politieke proces. Het is dan ook niet verwonderlijk dat al geruime tijd een kloof geconstateerd wordt tussen de burger en de politiek. De opkomst van Fortuyn was daar een uitdrukking van maar ook de opkomst bij de Museumpleinacties in 2004 en de massale stem tegen de Europese Grondwet in 2005. In het volgende hoofdstuk gaan we hier verder op in

Ondoorzichtig en ondemocratisch

Na deze analyse van de economische ontwikkelingen in het algemeen gaan we nu weer over op de rol van de EU. De huidige EU is vooral begonnen als een economisch project: het creëren van een gemeenschappelijke markt. In de loop van de tijd is 'Europa' niet alleen geografisch steeds verder uitgebreid door de toetreding van nieuwe landen, ook de bevoegdheden van de Unie en haar voorlopers zijn steeds verder uitgebreid. Daarmee is een hele nieuwe bestuurslaag ontstaan. Een nieuw niveau van politieke besluitvorming.

Een kenmerk van deze nieuwe bestuurslaag is de ondoorzichtigheid van de besluitvorming. De scheiding der machten - de afbakening van de taken van respectievelijk de wetgevende, de uitvoerende en rechterlijke macht - is in Europa op zijn minst onduidelijk. Het Europees Parlement heeft beperkte bevoegdheden en kan bijvoorbeeld geen individuele commissarissen wegsturen en heeft niet het laatste (beslissende) woord over de Europese begroting. Het Europese Hof heeft als gerechtelijke instantie formeel tot taak om toe te zien op het naleven van Europese regelgeving. In de praktijk vervult het echter een zo belangrijke rol in de interpretatie van die regels dat het via zijn jurisprudentie (gerechtelijke uitspraken die vervolgens richtinggevend zijn) een belangrijke rol speelt in het vormgeven van het Europese recht.

De verhouding tussen de Europese Commissie (het uitvoerend orgaan), het Europees Parlement en de Europese Raad (van regeringsleiders) is uiterst ingewikkeld en precair. Het resultaat van deze hele constructie is ondoorzichtigheid en depolitisering. Besluiten worden niet genomen op basis van duidelijke openbare politieke discussies, maar zijn het gevolg van een ingewikkeld machtsspel, waarbij lobbyisten een belangrijke rol spelen.

Voor buitenstaanders, waaronder de kiezers, zijn de besluitvormingsprocessen niet te volgen. Voor de kiezers is het dus heel moeilijk om politici en politieke partijen op hun Europese politiek 'af te rekenen'. (4)

(4) Zie voor een discussie over het functioneren van het huidige Europa en eventuele alternatieven daarvoor de brochure 'Een ander Europa is mogelijk', ideeën voor een nieuw Europa.

www.wijwillenreferendum.eu/lezen&style_id

Zo kan de Europese Unie functioneren als een belangrijk politiek instrument waarmee de Europese elites hun politiek door kunnen zetten zonder al te veel democratische controle. Het ondemocratische karakter van de Unie is dus niet een soort schoonheidsfoutje aan een verder mooi project. Het is een wezenskenmerk van het huidige Europa. Een wezenskenmerk van een politieke constructie die ontstaan en ontwikkeld is in het belang van de internationaal opererende Europese ondernemers.

Dit is duidelijk zichtbaar in de rol van Europa in het doorvoeren van de neoliberale politiek. Zoals we gezien hebben is het proces van Europese eenwording van na de Tweede Wereldoorlog - waar de huidige Europese Unie het resultaat van is - zeker niet begonnen onder neoliberale vlag. Het neoliberalisme werd pas aan het eind van de jaren zeventig van de vorige eeuw de dominante doctrine. Naarmate het neoliberale gedachtegoed doorzette, werd het duidelijk dat politiek Europa een belangrijke rol zou kunnen spelen bij het doorvoeren van de neoliberale politiek in de afzonderlijke landen.

Over de vraag hoe Europa die rol speelt bestaat veel onduidelijkheid. Vaak wordt er van uitgegaan dat allerlei maatregelen in het kader van de neoliberale politiek als het ware door Europa aan de lidstaten worden opgedrongen. Dat is een te beperkte en daarmee onjuiste visie. Om goed te zien welke rol Europa speelt in het doorvoeren van de neoliberale politiek is het belangrijk om een goed beeld te hebben van het karakter en het functioneren van de Europese Unie.

De Europese Unie is in de kern van de zaak nog steeds een samenwerkingsverband van afzonderlijke staten. De hoogste macht in de Unie ligt dan ook niet bij de Europese Commissie, laat staan bij het Europees Parlement, maar bij de Europese Raad: de bijeenkomst van staats- en regeringsleiders. Zij beslissen over de hoofdlijnen van het Europese beleid. Het beleid op verschillende deelreinen wordt bepaald door de raden waarin de vakministers van de aangesloten landen bijeenkomen.

De regeringsleiders en ministers hebben op vrijwel alle punten een veto-recht. Iedere minister kan beslissingen blokkeren. Europees beleid is dus vooral beleid van de Europese regeringen.

De Zwartepiet

Maar als het gaat om omstreden beleid of negatieve gevolgen van beleid, is het voor een minister of voor een regering heel aantrekkelijk om daar Europa de schuld van te geven. Zo zien we in de Europese politiek steeds het volgende patroon. De ministers, of regeringsleiders, komen in een Europese Raad bijeen en stippelen een bepaald beleid uit. Vervolgens leggen alle bewindslieden voor de camera's van hun nationale televisie uit hoe ze als een leeuw gevochten hebben om er het voor 'ons' (of onze boeren, onze vissers, onze industrie) beste resultaat uit te slepen. Als vervolgens in de praktijk die resultaten tegenvallen - wat vaak pas blijkt als Europese regels geruime tijd later in nationaal beleid zijn vastgelegd - legt dezelfde minister uit dat al die slechte zaken nu eenmaal moeten van Brussel. Dat dat Europees beleid is.

Zo functioneert de Europese politiek als een mechanisme om allerlei zaken door te voeren op een zodanige manier dat de politieke verantwoordelijkheid daarvoor zoveel mogelijk wordt weggeschoven. Brussel en Europa functioneren als zondebok voor de beslissingen waar de nationale politici zelf liever niet de verantwoordelijkheid voor nemen. Dit mechanisme kan zo functioneren doordat de besluitvorming zo ondoorzichtig en gedepolitiseerd is.

De burgers hebben alleen te maken met het eindresultaat van de besluitvorming. Dat is voor hen de Europese politiek. De inbreng van verschillende organen of de rol van de eigen regering daarin is nauwelijks meer te onderscheiden. Van Europa moet alles maar geliberaliseerd en geprivatiseerd worden, door Europa wordt de verzorgingsstaat afgebroken en verslechteren de arbeidsomstandigheden, door Europa neemt de concurrentie steeds meer toe. Dat is het beeld dat de burger krijgt van de Europese politiek en dat is het beeld waar de burger zich steeds meer tegen keert.

Hoofdstuk 3

Het Europese beleid

Hiervoor werden de Europese eenwording vanaf de Tweede Wereldoorlog en de ontstaansgeschiedenis van het neoliberale beleid behandeld. In dit hoofdstuk gaan we in op de Europese ontwikkelingen vanaf het einde van de jaren negentig en op de manier waarop in die periode het neoliberale beleid werd geïmplementeerd. In het hoofdstuk daarna besteden we aandacht aan de gevolgen van dat beleid op het gebied van verarming en werkloosheid.

Bij de formulering van het economische en sociale beleid in Europa in de afgelopen tien jaar speelt het concept van de 'concurrerende kenniseconomie' een belangrijke rol. Tegen 2010 zou - althans volgens het in Lissabon vastgestelde akkoord - Europa de concurrentie met de Verenigde Staten aan moeten kunnen door zichzelf te transformeren in 'de meest concurrerende en dynamische kenniseconomie in de wereld'.

Om meer zicht te krijgen op het Europese beleid de afgelopen periode zullen we eerst dit concept en het daarbij horende idee van de 'activerende verzorgingsstaat' nader bekijken.

Kenniseconomie

Kennis en innovatie zijn de laatste decennia onmiskenbaar belangrijker geworden. Het is inmiddels een doodoener om te stellen dat we leven in een snel veranderende wereld waar kennis snel verouderd en het bijhouden van kennis steeds belangrijker is om maatschappelijk mee te kunnen komen. Dat geldt voor individuen, voor afzonderlijke bedrijven, voor bedrijfstakken, voor hele economieën en uiteindelijk voor de hele mensheid.

De ontwikkeling van de ict en het internet maakt het mogelijk om kennis en nieuwe inzichten op een ongekend snelle wijze te verspreiden en beschikbaar te stellen.

Daar komt bij dat de mensheid zich - met name door de klimaatproblematiek - voor de noodzaak ziet geplaatst om het hele productieproces - zoals zich dat sinds de industriële revolutie heeft ontwikkeld en dat gebaseerd is op het gebruik van fossiele brandstoffen - in snel tempo om te vormen tot

een duurzame vorm van productie. Daarvoor is de inzet en ontwikkeling van kennis cruciaal. Niet alleen technische kennis, kennis met betrekking tot nieuwe productiemethoden en technieken. Maar ook sociale en culturele kennis, kennis van sociale veranderingsprocessen en weerstanden daartegen, van organisatie en samenwerking.

Er is dus alle reden om te pleiten voor een waar kennisoffensief. Een drastische verbetering van het scholingsniveau van de hele bevolking, door bijvoorbeeld een verdubbeling van de uitgaven voor onderwijs, een verkorting van de arbeidstijd zodat ook werkende mensen meer aan hun scholing en ontwikkeling kunnen doen, een herwaardering van de mensen die werkzaam zijn in het onderwijs en de culturele sector enz. enz.

Helaas is de ontwikkeling die we in de praktijk zien een heel andere. In de economie is kennis een belangrijke factor geworden. Vroeger werd vooral op basis van prijzen geconcurrereerd. Nu is het in steeds meer sectoren voor een bedrijf van cruciaal belang om voortdurend nieuwe, meer gesofisticeerde producten te ontwikkelen. Bedrijven besteden enorme bedragen aan onderzoek en ontwikkeling. Deze kennis wordt echter niet maatschappelijk ingezet maar alleen in het belang van het eigen bedrijf.

De *first mover*, diegene die het eerst een nieuw product op de markt brengt, is zijn concurrenten te vlug af en daarom in staat superwinsten te maken. (Als het product succes heeft tenminste.) Via een uitgebreid systeem van intellectuele eigendomsrechten kunnen bedrijven verhinderen dat concurrenten hun innovaties kopiëren. Zo zijn ze in staat over een langere periode superwinsten te maken, of ze kunnen hun 'uitvindingen' voor veel geld verkopen.

In plaats dat kennis en inzichten zo veel mogelijk gedeeld worden en zo breed mogelijk toegepast, is er een steeds uitgebreider systeem ontwikkeld om kennis geheim te houden. Dat gaat zo ver dat grote bedrijven proberen om eigendomsrechten van (zeldzame) organismen vast te leggen. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om exotische planten en andere organismen waarvan de heilzame werking - met name bij de lokale bevolking - al vaak eeuwen bekend en gebruikt is, maar die nu als exclusief intellectueel 'eigendom' geclaimd wordt.

Deze – steeds verder doorzettende – privatisering van kennis heeft op verschillende vlakken ernstige consequenties. Aan de ene kant voorkomt het de snelle toepassing, verspreiding en verdere uitwerking van nuttige kennis. Aan de andere kant maakt het dat allerlei productieprocessen en gebruikte stoffen (bijvoorbeeld in de voedingsindustrie) voor de buitenwereld onbekend zijn, waardoor de gezondheidseffecten moeilijk zijn te controleren. Ook hier geldt dat het belang van afzonderlijke bedrijven (en uiteindelijk dus de kapitaalbezitters) belangrijker is dan het algemeen belang.

Concurrerende kenniseconomie

In Europa wordt gesproken van een concurrerende kenniseconomie. Daar wordt mee bedoeld dat de ontwikkeling en toepassing van kennis nadrukkelijk in het teken staan van de versterking van de concurrentiepositie. Daarmee past deze benadering helemaal in de neoliberale ideologie, waar immers de concurrentie centraal staat. ‘Door concurrentie op een vrije en onbelemmerde markt worden goederen het goedkoopst en op de juiste plaats geproduceerd,’ zo luidt de redenering.

Aan de staat (de overheid) wordt een beperkte rol in het economische proces toebedeeld. Hij dient te waarborgen dat die concurrentie ook daadwerkelijk vrij is en dat ‘monopolievorming’ en ‘oneigenlijke’ concurrentie worden tegengegaan. Daarnaast zorgt de staat voor de infrastructuur die de afzonderlijke ondernemingen niet kunnen of willen bekostigen. Wanneer de markt haar werk doet, komen welvaart, geluk en sociale rechten voor allen vanzelf wel tot stand. De staat hoeft dat alleen maar te bevorderen, door mensen kansen te geven en voorwaarden te creëren.

In deze visie is er dus geen noodzaak om sociale rechten te garanderen en de rechten van economisch zwakkeren door middel van collectieve arrangementen te beschermen. Dat komt vanzelf goed, als de economie zich ontwikkelt. En de economie ontwikkelt zich als er vrije concurrentie is.

In de praktijk zien we dat deze benadering tot sociale ellende en massawerkloosheid leidt. Wie voor de markt geen waarde heeft, telt niet mee en wordt afhankelijk van de gunsten van een rijke elite. Er is steeds minder sprake van rechten waarop een beroep kan worden gedaan. Het resultaat is niet alleen materiële bestaansonzekerheid voor een grote groep mensen,

maar ook een gebrek aan respect voor mensen aan de onderkant van de samenleving. En een gebrek aan rechten.

Activerende verzorgingsstaat

Aansluitend op de concurrerende kenniseconomie is het concept van de 'activerende verzorgingsstaat' ontwikkeld. De gedachte daarbij is dat mensen geactiveerd moeten worden om in de concurrentie-economie mee te draaien. Daartoe moeten de mensen aangepast worden aan de veranderde eisen van het bedrijfsleven: aan nieuwe technologieën en markten, nieuwe producten en nieuwe diensten. En ze moeten bovenal flexibeler worden. Om met Balkenende te spreken: 'we hebben het niet meer over werkloosheid, maar over een korte periode tussen twee banen in'. In deze visie is de economie er dus niet om menselijke behoefte te bevredigen (materiële en immateriële behoeften), maar zijn de mensen er om aan de behoefte van de economie te voldoen.

Het is de bedoeling dat door flexibilisering en activering minder mensen een beroep doen op de sociale zekerheid en meer mensen werk hebben. Doordat minder mensen een beroep doen op sociale voorzieningen worden de kosten daarvan minder. Dat betekent vermindering van de overheidsuitgaven en daarmee van de belastingdruk en dus lastenverlichting voor de bedrijven. Dat wil zeggen: meer ruimte voor de winsten.

Het gevolg van dit alles zou moeten zijn dat Europese bedrijven vooraan staan met innovaties en het invoeren van nieuwe technologieën en producten. En daarmee een groter marktaandeel in de rest van de wereld veroveren.

Overigens laat dit concept ook zien dat het verhaal dat onder het neoliberalisme van een terugtrekkende overheid sprake is maar zeer ten dele waar is. De overheid treedt terug voor zover het het economische proces betreft. Daar krijgen bedrijven de vrije hand en worden de ontwikkelingen overgelaten aan de onzichtbare hand van de vrije markt. Maar als het gaat om het aanpassen van de bevolking aan de eisen van de markteconomie wordt aan de staat wel degelijk een belangrijke rol toebedeeld. Waarbij het feitelijke werk van disciplineren en aanpassing vaak gedelegeerd wordt aan particuliere bedrijven, zoals we verderop zullen zien.

De Lissabonstrategie

In 1993 werd voor het eerst een samenhangend en alomvattend beleid geformuleerd op het gebied van de informatiemaatschappij: het Witboek Delors, genoemd naar de toenmalige voorzitter van de Europese Commissie. Dit witboek werd in 1994 gevolgd door het eerste Actieplan betreffende de informatiemaatschappij van de Europese Unie. In 1996 werd dit Actieplan herzien en in 1999 publiceerde de Europese Commissie een nota met de welluidende titel 'eEurope, een informatiemaatschappij voor iedereen'. In deze nota werd gepleit voor een volledige liberalisering van de telecomsector en haar infrastructuur en heroriëntering van ict-onderzoeksprogramma's.

Dit alles mondde uit in de 'Dotcomtop' van de Europese Raad in maart 2000 in Lissabon. De Raad van ministers legde vast dat tegen 2010 de EU de 'meest concurrerende en dynamische kenniseconomie van de wereld' moest zijn. De ontwikkeling van de informatiemaatschappij was daar een belangrijk onderdeel van. Het doel was een maatschappij 'in staat tot duurzame economische groei met meer en betere banen en een hechtere sociale samenhang.'

Om dit te bereiken werd vastgelegd dat in ieder Europees land onderzoek en ontwikkeling 3% van het Bruto Nationaal Product moest gaan uitmaken. Er zou in heel Europa een participatiegraad van 70% moeten komen, wat betekent dat 70% van de beroepsbevolking werk heeft. Dat zou in 2010 bereikt moeten zijn, waarbij de participatie van vrouwen op 60% en die van ouderen op 50% zou moeten liggen. En er zou (zo) een economische groei van 3% gerealiseerd moeten worden.

Globale richtsnoeren

De beleidsterreinen die voor het uitvoeren van de strategie van Lissabon van belang zijn, vallen voor het grootste gedeelte onder de afzonderlijke lidstaten. Dat wil zeggen dat 'Europa' er geen directe zeggenschap over heeft. Daarom wordt gebruik gemaakt van de zogenoemde open coördinatie methode. De doelstellingen van de Lissabonstrategie worden uitgewerkt in aanbevelingen, beleidsnotities en dergelijke. Belangrijk zijn in dit verband de zogenaamde GREB's, ofwel Globale Richtsnoeren voor het Economisch Beleid. Die worden opgesteld door de ministers van Economische Zaken en Financiën in de Ecofin-raad.

De lidstaten verplichtten zich om te rapporteren over de wijze waarop deze aanbevelingen worden uitgevoerd. Die rapportages worden in de Ecofin geëvalueerd en indien nodig kan een lidstaat berispt worden. Deze manier van werken heeft geleid tot een geleidelijke aanpassing en wijziging van de nationale stelsels op het vlak van het arbeidsmarktbeleid en het werkgelegenheidsbeleid.

Een ander instrument vormt het Nationale Actieplan Werkgelegenheid, een jaarlijks verslag waarin lidstaten aangeven hoe ver zij gevorderd zijn met het behalen van de Lissabondoelstellingen. In het Actieplan wordt ondermeer beschreven op welke wijze de Europese Structuurfondsen zijn ingezet om de implementatie van het beleid te ondersteunen.

Tot slot is het verdrag van Maastricht van belang. Daarin worden de normen voor het begrotingstekort van de overheid vastgelegd. Om aan deze norm te voldoen moest er flink bezuinigd worden op de overheidsuitgaven. Dat gebeurde vooral door te snijden in de uitgaven voor sociale zekerheid.

We moeten ons steeds realiseren dat het hier gaat om verplichtingen die de nationale regeringen vrijwillig zijn aangegaan. De neiging bestaat om allerlei maatregelen die het gevolg van dit beleid zijn af te schilderen als verplichtingen vanuit Brussel. Maar de besluiten die tot deze verplichtingen leidden zijn door de regeringen zelf genomen.

Een mislukking

Begin 2003 werd het duidelijk dat de Lissabonstrategie aan het mislukken was. Verschillende Europese landen haalden de doelstellingen niet en de EU was minder competitief geworden ten opzichte van de Verenigde Staten. Door de Europese Raad van regeringsleiders werd Wim Kok ingehuurd als voorzitter van de Task Force Werkgelegenheid. In het rapport van deze werkgroep werd geconcludeerd dat de Europese doelstellingen om de werkloosheid omlaag te brengen lang niet werden gehaald. Het tegendeel was zelfs het geval: de werkloosheid nam juist toe. Kok stelde dat harde maatregelen nodig waren om de Europese economie weer op gang te krijgen.

De commissie-Kok was, zoals uit haar naamgeving al blijkt, specifiek

gericht op de bestrijding van de werkloosheid in de Unie. Maar omdat ook zij zich volledig binnen het neoliberale gedachtegoed bewoog, ging de Task Force er van uit dat de bestrijding van de werkloosheid het bijeffect van economische groei zou zijn. Vandaar dat in de rapportage het stimuleren van de Europese economie centraal stond.

In principe zijn er natuurlijk ook hele andere manieren om de werkloosheid te bestrijden: drastische arbeidstijdverkortingen waardoor het bestaande werk wordt verdeeld; flinke investeringen in sectoren als zorg en onderwijs; verlenging van de leerplicht; grootschalige investeringen in de omschakeling van fossiele brandstof naar duurzame energiebronnen en dergelijke. Maar de commissie-Kok beperkte zich tot de bekende aanpak, gericht op het drukken van de arbeidskosten en het inperken van de gemeenschapsvoorzieningen, om op die manier de winstgevendheid van de bedrijven te laten toenemen.

Op de Europese Top van maart 2005 in Luxemburg werd besloten om de strategie van Lissabon nieuw leven in te blazen. Dat zou moeten gaan via een eenvoudiger coördinatieproces, dat gepaard ging met overleg over de inspanningen die in het kader van de nationale actieplannen moesten worden geleverd. De herziene strategie was niet langer gebaseerd op de streefcijfers die in 2000 waren vastgesteld. Alleen de 3% van het BBP voor onderzoek en ontwikkeling werd behouden, even als het streven naar een participatiegraad van 70% in 2010. De geïntegreerde richtsnoeren voor groei en werkgelegenheid worden nu voor een periode van drie jaar samen met de richtsnoeren voor het micro- en het macro-economisch beleid gepresenteerd.

Sociaal handvest

Ondertussen groeide in het Europees Parlement de ongerustheid. De doelstellingen van de Lissabonstrategie werden niet gehaald en de werkloosheid bleef schrikbarend hoog. Daarnaast was er sprake van een groeiend verzet onder de bevolking van verschillende Europese landen tegen allerlei maatregelen die voortkwamen uit het gekozen beleid. (Aantasting van de pensioenen en andere vormen van sociale zekerheid, verzet tegen de diensten- en havenrichtlijn, e.d.)

Het parlement legde in het voorjaar van 2006 aan de Europese Raad een

resolutie voor, waarin de ongerustheid tot uitdrukking kwam. Het parlement benadrukte hoe belangrijk het is een volwaardige interne markt te scheppen door de vier kernbeginselen: het vrije verkeer van kapitaal, goederen, personen en diensten, ten volle te benutten. Het parlement onderstreepte in deze context ‘dat het aannemen van de dienstenrichtlijn van cruciaal belang is voor de openstelling van de omvangrijke dienstenmarkt van de EU en voor het bijdragen aan een sterke Europese economie en aan het scheppen van duurzame banen in overeenstemming met de herziene strategie van Lissabon’.

Maar het Europees Parlement was tegelijkertijd van mening ‘dat het verkeer zou zijn het accent louter en alleen op de thema's concurrentievermogen en groei te leggen, omdat het maatschappelijk draagvlak voor de strategie van Lissabon een werkelijke sociale dimensie vergt’. Met andere woorden: doorgaan met de neoliberale agenda, maar ook iets doen aan de sociale gevolgen daarvan.

De vraag was hoe die twee aspecten te combineren. De discussie daarover begon al in 2000, het jaar waarin de strategie van Lissabon werd vastgesteld. De Europese Raad van Nice kondigde in december 2000 een ‘Handvest’ aan. Dit zou het gezamenlijk product moeten worden van de Raad, het Europees Parlement en de Commissie. In dat ‘Handvest’ worden de burgerlijke, politieke, economische, sociale en maatschappelijke grondrechten - die tot dan toe in diverse internationale, Europese of nationale bronnen waren neergelegd - in één tekst samengebracht.

De Europese Raad wenste dat het handvest op zo breed mogelijke schaal onder de burgers van de Unie zou worden verspreid. Dit ‘charter van grondrechten’ werd opgesteld door een Conventie waarin vertegenwoordigers van nationale parlementen, regeringen en het Europees Parlement vertegenwoordigd waren.

Grondwet

Op de ‘Top van Laken’ in december 2001 installeerde de Europese Raad vervolgens een nieuwe Conventie. Deze moest zich buigen over de toekomst van Europa en een ‘Ontwerpverdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa’ opstellen. De Conventie kreeg van de regeringsleiders onder andere de opdracht regels op te stellen die de Europese Unie ‘tot een

stabiliserende factor en een lichtbaken in de nieuwe wereldorde' zou maken. Ook deze Conventie bestond uit vertegenwoordigers van regeringen, nationale parlementen en het Europees Parlement. Later bleek dat het handvest van Nice eenvoudigweg opgenomen werd in de grondwet.

In 2003 werd de ontwerpgrondwet 'bij consensus' aangenomen door de Europese Conventie en op 20 juni 2003 in Thessaloniki aan de regeringsleiders aangeboden. Bij een aantal regeringen bleken bezwaren tegen de tekst te bestaan en na langdurige onderhandelingen werd een gewijzigde tekst aangenomen. Deze werd op 29 oktober 2004 door de regeringsleiders (waaronder Jan Peter Balkenende) in Rome plechtig ondertekend.

Met deze grondwet probeerde men in een keer een aantal problemen tegelijk op te lossen. In de eerste plaats was het de bedoeling tegemoet te komen aan de problemen die voortkwamen uit de groei van de Unie naar 25 en later 27 leden. Om de Unie met dit grotere aantal leden toch slagvaardig te maken, werd onder andere voorzien in een vaste voorzitter in plaats van het onder de landen roulerende halfjaarlijkse voorzitterschap, het aanstellen van een minister van Buitenlandse Zaken en verandering in beslissingsstructuren.

Daarnaast streefde men er naar om het neoliberale en ondemocratische karakter van de Unie met een grondwet (met daarin opgenomen het handvest) een grotere legitimiteit te geven. Deze opzet mislukte toen in referenda in Frankrijk en Nederland in 2005 de grondwet door een grote meerderheid van de kiezers werd verworpen.

Het Grondwetdebaat

Hoe groot de weerzin tegen het huidige Europa onder de bevolking is en hoe groot de kloof tussen de bevolking en de politieke wereld als het om Europa gaat, bleek bij het referendum over de Europese grondwet op 1 juni 2005. De overgrote meerderheid van de Tweede Kamer (meer dan 80%) was voor de grondwet, een grote meerderheid van de bevolking was tegen. En niet alleen de meerderheid van de politieke partijen was

voor, ook het georganiseerde middenveld, de vakbeweging, de werkgeversorganisaties, de grote milieuorganisaties en zelfs de ANWB pleitten voor de gondwet en voerden er openlijk of verkapt campagne voor. Er was tientallen malen meer geld beschikbaar voor de Ja- dan voor de Nee-campagne en toch stemde 62% van de kiezers nee.

Onderzoeken naar het stemgedrag bij het referendum en de motieven van de kiezers maken duidelijk waarom een meerderheid tegen heeft gestemd. Het eerste dat opvalt is het verschil in sociale positie van de ja- en de neestemmers. Hoger opgeleiden stemden het vaakst voor. Middelbaar en vooral lager opgeleiden stemden in groten getale tegen, lager opgeleiden zelfs voor meer dan tachtig procent (volgens de peiling van de Hondt).

Een zelfde beeld zien we als we naar het inkomen kijken. Onder mensen met hogere inkomens won het nee overigens ook nipt, maar onder mensen met modale en lage inkomens werd twee keer vaker tegen dan voor gestemd (de Hondt). Uit een ander onderzoek (de Eurobarometer) bleek dat bijna tachtig procent van de handarbeiders en zestig procent van de zelfstandigen nee hebben gestemd. Iets meer vrouwen stemden tegen dan mannen. Van de jongeren tot 24 jaar ging bijna driekwart voor het nee.

Kortom, hoe lager op de maatschappelijke ladder, hoe meer men nee stemde. Een geografische analyse geeft precies hetzelfde beeld. Slechts in een twintigtal rijke gemeenten als Rozendaal, Bloemendaal en Wassenaar won het ja. En in de armste gemeente van het land, het Oost-Groningse Reinderland, stemde bijna 85 procent tegen, een percentage dat slechts wordt overtroffen door Urk, waar meer dan negentig procent van de be-

volking nee zei. Een blik op de stemverdeling in de wijken van de grote steden schept duidelijkheid: het percentage jastemmers loopt op naarmate de bewoners welvarender zijn.

Het massale nee is een duidelijke stem tegen de neoliberale politiek. Die groepen die de afgelopen jaren het meest geleden hebben onder deze politiek - de vergroting van de inkomensverschillen, de afbraak van de verzorgingsstaat, privatisering en dergelijke - hebben massaal tegen gestemd. Wat overigens niet betekent dat voorstanders wel met het huidige Europa instemden - zoals we zullen zien, bepleitten ook veel voorstemmers een socialer Europa.

Deze stem tegen het neoliberalisme was overigens niet zonder meer een linkse stem. Het massale nee in Urk illustreert dat. Daar waren de 'Europese' visvangstbeperking en het ontbreken van God in de grondwet de belangrijkste motieven.

Wel kwam een groot deel van de neestemmers uit de linkse hoek. Van de aanhang van de SP stemde 87 procent tegen. Bij de PvdA was dit 63 procent en bij GroenLinks 46 procent. Zelfs onder de aanhang van D66 stemde bijna de helft tegen de grondwet, evenals een aanzienlijk deel van de CDA-kiezers (47 procent). Van de VVD-aanhang stemde een kleine meerderheid tegen.

Uit deze onderzoeken blijkt ook dat de neestemmers zeker geen stem is tegen Europa of de Europese Unie. Meer dan tachtig procent van de Nederlanders steunt het Nederlandse EU-lidmaatschap - onder de neestemmers ligt dat percentage op 78 procent. De meeste Nederlanders zijn van mening dat de grondwet niet essentieel is voor het voortzetten van de Europese samenwerking. Wel blijkt een betrekkelijk negatief beeld van de Euro-

pese instellingen te bestaan. Dat beeld is het sterkst bij de nee stemmers (zeventig procent), maar ook een kleine veertig procent van de jastemmers denkt er negatief over.

Een ruime meerderheid van de ondervraagden is van mening dat het nee tegen de grondwet via nieuwe onderhandelingen zal leiden tot een socialere tekst. Ook de voorstanders van de grondwet zijn die mening in meerderheid toegedaan. Kortom: de gemiddelde Nederlander is pro-Europees, ontevreden over het functioneren van de instellingen van de Unie, ziet niet in wat de grondwet daaraan zal verbeteren en hoopt op een socialer Europa.

Hoofdstuk 4

De gevolgen

In dit hoofdstuk kijken we nader naar de inhoud van het beleid. We concentreren ons op het beleid op het vlak van de arbeidsmarkt en de werkgelegenheid in Nederland. En we kijken wat de gevolgen daarvan zijn.

De arbeidsmarkt

Het arbeidsmarktbeleid is gericht op het vergroten van het aanbod op de arbeidsmarkt en het verlagen van de arbeidskosten. Met andere woorden: de bedrijven moeten over veel en goedkope arbeidskrachten kunnen beschikken. In dat kader is de uitbreiding van de EU met Oost-Europese landen gunstig want het leidt tot een toestroom van lager betaalde werknemers.

Om deze aanpassing van de arbeidsmarkt te bereiken worden vooral op drie vlakken maatregelen genomen. Op de eerste plaats richt men zich op verlaging van de loonkosten door het bevorderen van de loonmatiging. Daartoe wordt overleg gevoerd met de vakbonden om hen tot matiging van looneisen aan te zetten, ondermeer onder verwijzing naar de concurrentie met de omliggende landen. Ook de beschikbaarheid van ‘goedkope’ arbeidskrachten uit Oost-Europa heeft in dit verband een matigend (loondrukkend) effect: “Voor jou drie Polen.”

Daarnaast wordt er bezuinigd op de overheidsuitgaven, met name de sociale zekerheid. Dat leidt ertoe dat werkgevers minder loonkosten hebben door daling van de premies en belastingen die zij moeten betalen.

Op de derde plaats is er de flexibilisering van de economie en het bevorderen van de concurrentie. De flexibiliteit van de arbeid wordt versterkt door afschaffing van rechtsbescherming voor werkenden, het mogelijk maken van tijdelijke contracten en het bevorderen van uitzendwerk. Centraal in deze hervorming staat het begrip ‘employability’. Dat woord staat voor ‘de volledige en flexibele inzetbaarheid van werknemers op de arbeidsmarkt om de arbeidsparticipatie te bevorderen’. De verantwoordelijkheid voor deze inzetbaarheid ligt bij de werknemer.

De werkgelegenheid

Op het terrein van het werkgelegenheidsbeleid zien we twee, samenhangende, benaderingen. In de eerste plaats richt men zich op het klaarstomen van werklozen voor de vacatures die ontstaan in de sector van de flexibele arbeid. Hierbij wordt gebruik gemaakt van instrumenten als: cursussen, heroriëntatiegesprekken, strakke begeleiding, en het onder druk zetten van werklozen middels straffkortingen. Om het ontstaan van langdurige werkloosheid te voorkomen of te beperken, wordt een zogenoemde 'sluitende aanpak' gepropageerd. Die sluitende aanpak heeft als keerzijde dat een toenemend aantal mensen wordt uitgesloten van een uitkering. De toetredingsvoorwaarden tot de sociale zekerheid worden zodanig verscherpt dat mensen gedwongen worden bij werkloosheid welk flexibel baantje dan ook aan te nemen.

In de tweede plaats zien we het tot stand komen van een 'derde sector'. Werklozen moeten in die sector werken in ruil voor hun uitkering. Soms in zwaar gesubsidieerde functies, waar ze weinig verdienen. Volgens het boekje moeten deze mensen vervolgens doorstromen naar regulier betaald werk. In de praktijk komt van dit laatste niets terecht. Het effect is dat veel arbeidskrachten onderbetaald werken, terwijl doorstroming naar 'reguliere' arbeid nauwelijks plaatsvindt. De systemen van gesubsidieerde arbeid worden voortdurend veranderd. De tewerkstelling van werklozen moet zo tijdelijk mogelijk zijn en de mensen die in deze banen werken worden steeds meer onder druk gezet om (elders) iedere vorm van (onderbetaalde) arbeid te accepteren.

Bestaansonzekerheid

Bovenstaand beleid heeft tot gevolg dat een groeiend aantal mensen met bestaansonzekerheid te maken krijgt. Aan de ene kant de mensen die niet meer via betaalde arbeid in het onderhoud kunnen voorzien, zoals AOW-ers zonder pensioen. Zij leven van een minimaal inkomen zonder perspectief op verbetering.

Daarnaast zijn er ook steeds meer werkende mensen die in armoede en bestaansonzekerheid leven. Een groeiende groep werkenden valt uit de carrousel van de flexibele arbeid en kan niet meer meedraaien in de voortdurend veranderende economie, waar een hoge werkdruk bestaat en een hoge arbeidsproductiviteit de norm is. Zij komen deels terecht in arbeids-

ongeschiktheidsregelingen en de bijstand of ze moeten een beroep doen op een werkende partner. De inkomensverschillen in de groep werkenden en tussen werkenden en uitkeringsgerechtigden nemen sterk toe.

Groeiende kloof

Van 1977 tot 1997 is volgens de officiële cijfers het besteedbare inkomen van werkenden in Nederland met gemiddeld 12% gestegen. In dezelfde periode is het inkomen van uitkeringsgerechtigden met gemiddeld 13% gedaald. Een verschil van 25%. Sindsdien is die kloof waarschijnlijk nog groter geworden.

In 1980 lagen de uitgaven voor sociale zekerheid op 6% van het Bruto Nationaal Product. Dat was toen boven het EU-gemiddelde. In 2005 was dat percentage gedaald tot 2% en lag het beneden het EU-gemiddelde.

‘Modernisering’ van de sociale zekerheid.

Het proces van ‘modernisering’ van de welvaartsstaat begon al in de tachtiger jaren. Uitkeringsgerechtigden kregen te maken met steeds strengere controles. Deze controles waren gericht op het opsporen van ‘fraude’ en om werklozen onder druk te zetten om iedere vorm van betaald werk te aanvaarden. Voor deze ‘modernisering’ van de sociale zekerheid werden drie argumenten gebruikt.

In de eerste plaats wordt benadrukt dat volumebeheersing noodzakelijk is. De kosten van de sociale zekerheid moeten ‘binnen de perken worden gehouden’. Er mogen niet te veel WAO-ers, bijstandsgerechtigden en gepensioneerden zijn. Die volumebeheersing kan bereikt worden door een politiek van *workfare* (zoveel mogelijk mensen aan het werk) en verscherpte toetredingsvoorwaarden, in combinatie met strenge controles die ertoe leiden dat alleen degenen die het ‘echt’ nodig hebben een uitkering krijgen. Dat een toenemend aantal groepen wordt uitgesloten van de sociale zekerheid is daarmee een gegeven.

Het tweede argument is dat van het draagvlak. De sociale zekerheid moet aangepast worden om te zorgen dat er een draagvlak blijft voor het betalen van sociale premies en belastingen. De werkenden zijn, volgens de redenering, niet meer bereid deze op te brengen wanneer allerlei mensen die fraude plegen of de ‘kantjes eraf lopen’ gebruik maken van uitkeringen. Wanneer we de toestand bereiken dat alleen mensen ‘die het echt nodig hebben’ een beroep doen op de sociale zekerheid, kan het stelsel in haar essentie worden gered en blijven de werkenden bereid premies en belastingen te betalen.

Als derde argument wordt aangevoerd dat een politiek van *workfare* een heilzame uitwerking heeft op de uitkeringsgerechtigde zelf. Wanneer je een baan hebt, voel je je beter, maak je deel uit van de samenleving. Betaald werk is de beste manier om te integreren en deel te nemen aan de samenleving.

Er wordt vaak gezegd dat de welvaartsstaten die in West-Europa na de oorlog werden opgebouwd, zijn vervangen door *workfare*-staten: een stelsel van maatregelen waarbij door middel van werkverschaffingprogramma's en private bemiddelingsinstanties getracht wordt werklozen klaar te stomen voor de arbeidsmarkt, hen aan te passen aan de bestaande vacatures. Wat we in werkelijkheid zien is echter niet zozeer een overgang van welvaartsstaat naar *workfare*-staat, maar een afbraak van collectieve sociale zekerheidsarrangementen zonder meer. Voor de middenklasse - die het kan betalen - komen er particuliere individuele verzekeringen voor in de plaats. Maar uitkeringsgerechtigden - die gedwongen zijn van de nog wel bestaande collectieve regelingen gebruik te maken - worden geconfronteerd met toenemende repressie en toenemende controles.

Er is sprake van een steeds verdergaande beperking van de toegang tot de nog bestaande collectieve sociale voorzieningen, waarbij voor de mensen die in armoede leven niets anders overblijft dan een tijdelijke uitkering op een zeer laag niveau en waarbij van de *workfare*-staat niets anders overblijft dan een zeer beperkt stelsel van commerciële bemiddelings- en uitzendbureau's waar werklozen zich verplicht moeten inschrijven.

Het vertoog vanuit de overheid over armoede verhardt. Armoede wordt steeds meer beschouwd als iets dat je in sterke mate aan jezelf te danken

hebt. ‘Als je maar wil en je best doet, dan zijn er mogelijkheden genoeg’, zo luidt het parool. En voor de mensen die buiten hun schuld in armoede geraken, geldt toch eigenlijk ook de eigen verantwoordelijkheid: ‘dan had je je maar moeten verzekeren.’ Over maatschappelijke oorzaken en collectieve arrangementen wordt nauwelijks meer gepraat. Zo zien we dat het Europese project tevens een project is om de functies van de staat en de positie van de burgers daarin te herdefiniëren.

In het kader van de neoliberale ideologie wordt veel gesproken over een terugtrekkende overheid. Dat is zeker het geval als het gaat om de economie en de bemoeienis met bedrijven en geprivatiseerde ondernemingen. Maar het geldt zeker niet voor het dagelijks leven van de gewone burger. Het neoliberale project leidt behalve tot een herziening van de relatie tussen de staat en het kapitaal ook tot nieuwe vormen voor de disciplinerende van de arbeiders.

Afbrokkeling democratie

Een eerste aspect dat daarbij van belang is, is het afbrokkelen van de formele democratie. Eerder kwamen al de gevolgen van de neoliberale politiek voor de formele democratie ter sprake. We zagen hoe op allerlei niveaus in de maatschappij macht verschoof van democratische (gekozen) organen naar uitvoerende organen en marktpartijen.

Ook de oprichting van zogenoemde zelfstandige bestuursorganen leidt tot een afbrokkeling van de democratie. Deze instellingen vallen niet meer onder de directe controle van de gekozen organen. Ze hoeven alleen verantwoording af te leggen over de financiële aspecten van hun werkzaamheden, niet over hoe zij de dienst die zij verrichten organiseren. Vaak krijgen deze bestuursorganen ‘op afstand’ vergaande bevoegdheden en kunnen ze bijvoorbeeld heffingen of andere sancties opleggen aan burgers. De grenzen tussen het publieke en private terrein vervagen.

Zo ontstaan er duizenden instellingen en organisaties, die deels privaat zijn en deels een publieke taak uitvoeren. Deze vervechting maakt dat er steeds meer en ingewikkelder regels komen om de verhoudingen en bevoegdheden te regelen. Belangentegenstellingen worden steeds meer juridische conflicten. Sociale tegenstellingen worden steeds minder in de politieke of maatschappelijke arena uitgevochten en steeds meer in de rechtszaal. De weg voor groepen burgers om op basis van zelforganisatie en

sociale strijd voor hun belangen op te komen wordt steeds moeilijker.

Centralisatie en decentralisatie

Een tweede aspect van de herziening van de rol van de staat en haar verhouding met de burgers zien we bij het proces van bestuurlijke centralisatie en decentralisatie. Bij centralisatie gaat het om het overhevelen van bevoegdheden naar een hoger bestuursniveau. Dat leidt vrijwel altijd tot een vermindering van de democratische controle op de uitvoering. Zeker als het gaat om een overheveling naar Europees niveau.

Bij decentralisatie van bevoegdheden gaat deze vrijwel altijd gepaard met financiële prikkels en strakke financiële kaders. Daardoor leidt deze decentralisatie niet tot meer democratische controle, eenvoudig omdat de beleidsruimte van de lagere overheid al helemaal is bepaald.

Een goed voorbeeld daarvan is de reorganisatie van de Algemene Bijstandswet. Vroeger was dit een zo genaamde openeinderegeling. De gemeenten - die verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van de wet - kregen toen automatisch meer geld van het Rijk als er meer bijstandsgerechtigden waren. Nu krijgen de gemeenten aan het begin van het jaar een budget en daarmee moeten ze het doen, ook als er meer behoefte aan bijstand is. Er moet maar een oplossing gezocht worden binnen de eigen begroting. Tegelijkertijd worden de bevoegdheden van de gemeenten vergroot, onder andere over de besteding van het budget.

Het Rijk kan het budget voor de bijstand verminderen en zo bezuinigen. De gemeenten hebben er belang bij om zo min mogelijk uitkeringen te verstrekken. Om dat mogelijk te maken gaan gemeenten over tot de invoering van huisbezoeken en andere strenge controles bij bijstandsgerechtigden. Voor hen krijgen het grondwettelijk gewaarborgde recht op huisvrede en andere grondrechten zoals privacy een andere betekenis. Je hebt wel grondrechten, maar als je daar gebruik van wenst te maken en niet wilt ingaan op de huisbezoeken en het overleggen van je gehele administratie of andere strenge controles, dan verspeel je je recht op een uitkering.

Zo wordt de bijstand van een voorziening waar iedereen die daar voor in aanmerking komt recht op heeft, tot een gunst voor burgers die zich naar de zin van de overheid gedragen. En zo ontstaat er ook een tweedeling in fundamentele rechten. Voor huiszoeking bij een 'gewone' burger is een

concrete verdenking van een strafbaar feit noodzakelijk. Bij een bijstandsgerechtigde is het feit dat hij of zij bijstand wenst te ontvangen al een voldoende reden.

Eerste- en tweederangsburgers

Bij politici en beleidsmakers bestaat de angst voor het uiteenvallen van de samenleving in elkaar bestrijdende etnische groepen. Men spreekt daarbij van ‘tribalisering’ van de samenleving. Er zijn dan groepen waartussen nauwelijks onderling contact bestaat; sociale ongelijkheid, armoede en criminaliteit concentreren zich in bepaalde groepen. De afzonderlijke groepen leven niet alleen langs elkaar heen, ze bestrijden elkaar en de samenleving valt uit elkaar. Dat is het schrikbeeld dat in deze visie besloten ligt.

In plaats van naar de oorzaken van een dergelijke ontwikkeling te kijken (het neoliberale beleid dat concurrentie en onderlinge strijd op alle vlakken stimuleert), richten onderzoekers en beleidsmakers zich op het gedrag van de burgers en wat daaraan te doen is. En streeft men er naar om - met name door middel van repressie – de burgers in het gareel te houden. Dat is de achtergrond van het normen-en-waardenverhaal zoals dat door Balkenende c.s wordt uitgedragen.

Als deze maatschappelijke problemen eenmaal zijn aangemerkt als problemen van individueel gedrag, is het een kleine stap om bepaalde groepen als zondebok aan te wijzen. (De Marokkanen, de islamieten, de radicaliserende jongeren enz.). En de volgende stap is dan dat er speciale regels komen voor speciale groepen.

Tijdens een debat in De Balie in 2004 over het afbrokkelen van solidariteit in de samenleving en de gevolgen van toenemende migratie, stelde bijvoorbeeld de Amsterdamse hoogleraar Paul de Beer dat allochtonen een onevenredig groot beroep doen op de bijstand. Vooral niet-westerse allochtonen doen een zes maal groter beroep op de bijstand, constateerde hij. Bijna de helft van alle bijstandsuitkeringen gaat naar allochtonen. Dit bracht de Beer tot de conclusie dat de aanspraak van migranten op bijstand beperkt moet worden.

Daarvoor zijn er twee manieren: de toestroom van migranten beperken en een toegangdrempel in de bijstand opwerpen. Dat zou leiden tot een sys-

teem van eerste- en tweederangsburgers. Weliswaar is dit in strijd met Artikel 1 van de Grondwet, dat iedereen voor de wet gelijk is, maar is er een alternatief? De Beer denkt van niet. Bovendien: ook nu al wordt onderscheid gemaakt tussen verschillende groepen mensen die hier te lande verblijven. Dus het gaat slechts om een formalisering van de huidige situatie.

De Beer benadrukt dat er een systeem zou moeten komen waarbij het mogelijk is op een goede manier om te gaan met de overgang van de ene naar de andere status. Als voorbeeld noemt hij een aspirant-burgerschap. Alleen wie bereid is een volledige bijdrage te leveren aan de opbouw van de gemeenschap krijgt op den duur een volwaardig burgerschap.

Zo wordt de feitelijke deling in de maatschappij geformaliseerd in een formele deling. Verschillende groepen hebben verschillende rechten en verschillende plichten. Ook Wouter Bos ging in die richting toen hij na het aantreden van de nieuwe coalitie gevraagd werd of het strenge 'Rotterdamse' beleid, waarbij controleurs in de oude stadswijken op bezoek gaan om er achter te komen 'wat er zich achter de voordeur afspeelt', nu landelijk ingevoerd gaat worden. Bos beantwoordde die vraag bevestigend. 'Maar', zei hij 'dat doen we bij sommige groepen burgers, die dat nodig hebben, bij anderen, die weinig overlast veroorzaken, houdt de overheid meer afstand.'

De gevolgen

De hierboven in grove lijnen geschetste ontwikkelingen hebben vergaande gevolgen in het dagelijks leven van veel mensen. We vatten de belangrijkste samen.

Een groeiende groep mensen heeft te maken met een flexibel baantje. Zij kunnen aan hun betaalde werk geen bestaanszekerheid ontleen. Werklozen worden onder druk gezet om allerlei vormen van betaalde arbeid te aanvaarden. De bezuinigingen in de sociale zekerheid en de steeds strengere controles gaan gepaard met afbraak van grondrechten voor bepaalde groepen. De 'sluitende aanpak', waarbij groepen burgers worden uitgesloten van de sociale zekerheid, leidt er toe dat veel mensen kortere of langere tijd in armoede moeten leven en soms zelfs maandenlang zonder geld komen te zitten.

Daar komt bij dat er voor deze mensen ook een grote mate van onduidelijkheid bestaat over hun rechten. De vraag of iemand voor een uitkering in aanmerking komt, wordt beoordeeld op basis van de individuele situatie. De oprichting van bestuursorganen op afstand en het overlaten van bepaalde diensten aan marktpartijen leiden er toe dat een ondoordringbaar woud van langs elkaar heen werkende instanties ontstaat, met elk weer eigen belangen die zeker niet samenvallen met die van de cliënten. Voor ieder probleem en voor iedere afzonderlijke dienst is er een afzonderlijk loketje. Deze onoverzichtelijke situatie leidt er toe dat veel mensen van het kastje naar de muur worden gestuurd door instanties, die bovendien moeilijk bereikbaar zijn. Veel van deze op de markt opererende organisaties proberen hun diensten flexibel en zo goedkoop mogelijk te organiseren. Zo zijn velen alleen nog bereikbaar via call-centers, waar telefonisten een bonus ontvangen naarmate zij meer bellers weten af te poeieren.

We zien dan ook een explosieve groei van advocatenkantoren, zorgverleners, therapeuten, arbeidsbemiddelaars en andere bureaus die als deskundige voor de burger moeten optreden en die zich gespecialiseerd hebben in het verkrijgen van toegang tot de steeds moeilijker toegankelijke bureaucratie. Voor veel mensen zijn deze hindernissen echter te hoog. Zij zien af van een beroep op voorzieningen waar ze formeel recht op hebben omdat ze zich niet in staat voelen om dat recht ook daadwerkelijk te realiseren.

Hoofdstuk 5

De strijd voor alternatieven

In het vorige hoofdstuk hebben we stilgestaan bij de gevolgen van de neo-liberale politiek en de breuken die daardoor in de samenleving optreden. We schetsten het ontstaan van een omvangrijke groep min of meer rechtelozen die in de concurrentiestrijd het onderspit delven en we wezen op de tendens tot tribalisering van de samenleving: het uiteenvallen in verschillende groepen.

In dit laatste hoofdstuk willen we een bijdrage leveren aan de discussie over de vraag hoe deze ontwikkelingen tegen te gaan zijn. Welke alternatieven kunnen en moeten uitgewerkt worden? Hoe kan daar aan gewerkt worden en welke organisatievormen zijn van belang om dat te realiseren?

Op het vierde Europees Sociaal Forum (ESF) dat in mei 2006 in Athene werd gehouden, was er een seminar waar door vertegenwoordigers van sociale bewegingen werd gediscussieerd over een handvest dat de gezamenlijke uitgangspunten van de bewegingen voor een ander Europa zou kunnen aangeven. Daarbij werd kritiek geleverd op het neoliberale beleid en ingegaan op de rol van Europa in de liberale globalisering, haar relaties met de Wereld Handels Organisatie WTO, de G8 (bijeenkomst van de 8 belangrijkste industriële landen) en andere internationale instituties.

Sindsdien is in het kader van allerlei bijeenkomsten in Europa, onder meer ter voorbereiding van het volgende ESF in Malmö (Zweden) in september 2008, verder gediscussieerd over het handvest. Het ESF in Malmö is de volgende fase in het vaststellen van het handvest. Het is de bedoeling dan een min of meer definitieve tekst vast te stellen, maar vanzelfsprekend zal ook daarna de discussie over een ander Europa doorgaan. De huidige tekst is het resultaat van zeer veel bijdragen en is voorlopig. In de bijlage van deze brochure vindt u de Nederlandse vertaling.

Publieke opinie

Tot nu toe is in Nederland nog steeds een meerderheid van de bevolking voor handhaving en zelfs uitbreiding van collectieve voorzieningen en

sociale rechten, zo blijkt onder andere uit onderzoeken van het Sociaal Cultureel Planbureau. Maar als de ontwikkelingen zich doorzetten en de maatschappelijke spanningen toenemen, is het niet zeker dat dat zo blijft.

De groeiende maatschappelijke verdeeldheid van de samenleving leidt tot radicalisering van verschillende groepen. Aan de ene kant zien we jongeren, waarvan de ouders hier als zogenaamde ‘gastarbeiders’ naar toe zijn gehaald, die als reactie op hun achterstandssituatie en de discriminatie op de arbeidsmarkt vatbaar zijn voor radicale islamitische opvattingen.

Aan de andere kant laat de opkomst van Fortuyn, Wilders en Verdonk zien dat een belangrijke radicaal-rechtse fractie in de bevolking aan het groeien is, die haar angsten - die voortvloeien uit bestaansonzekerheid - projecteert op andere bevolkingsgroepen.

In die gepolariseerde situatie is het handhaven van solidariteit geen gemakkelijke opgave. De (sociale) grondrechten en de positie van de burger in de natiestaat nemen hierbij een centrale plaats in. Op (internationale) bijeenkomsten van de Euromarsen is hier de afgelopen jaren uitvoerig over gediscussieerd. Op een conferentie van de Euromarsen in 2004 in Brussel werd een verklaring aangenomen waarin de belangrijkste principes van het handvest voor een ander Europa reeds terug te vinden zijn. Van deze conferentie is een brochure verschenen met een weerslag van de discussies. Zie uitgaven van de Euromarsen achterin dit boek.

De Euromarsen willen met hun eisen aansluiten bij de wereldwijde beweging voor rechtvaardigheid, de beweging voor een andere globalisering. Het centrale punt van de Euromarsen is dat bij het bepalen van een minimuminkomen de totale welvaart van een land moet worden betrokken. Het is een soort morele standaard, waar iedereen in een beschaafd land aan mee moet betalen.

Eén Europese eis

Het was niet makkelijk voor de Euromarsen om tot één Europese eis met betrekking tot de sociale zekerheid te komen, want de stelsels van sociale zekerheid verschillen in Europa sterk per land.

In eerste instantie werd een netto sociaal minimum voorgesteld van 40% van het bruto nationaal product (BNP) per hoofd van de bevolking. Dus 40% van het gemiddelde inkomen van een land.

In verdere discussies in Frankrijk en België kwam hier kritiek op van de ouderenorganisaties en vakbondsgroepen. Een eis van 40% betekent bijvoorbeeld dat in België geen eisen meer kunnen worden gesteld met betrekking tot de hoogte van de werkloosheidsuitkeringen, die nu al boven die 40% liggen. De gemeenschappelijke Europese eis zou dan betekenen dat men een eventuele verlaging van de werkloosheidsuitkeringen tot 40% van het BNP per hoofd van de bevolking accepteert. In sommige landen (Frankrijk) liggen de pensioenen in de publieke sector boven 40% van het gemiddelde inkomen, zodat het sociale minimum voor de meeste ouderen daar ook hoger ligt.

Daarnaast is er het probleem dat niet alleen eisen moeten worden gesteld aan de hoogte van de uitkeringen, maar ook aan de hoogte van het minimumloon. Een niveau van 40% van het gemiddelde inkomen is voor een wettelijk minimumloon te weinig.

Dus werd voorgesteld om niet één niveau te eisen, maar drie verschillende. Eén voor de werkloosheidsuitkeringen en het algemeen sociale minimum, één voor het minimumloon en één voor de pensioenen.

Uiteindelijk hebben deze discussies ertoe geleid dat de eis voor het sociale minimum werd vastgesteld op 50% van het BNP per hoofd van de bevolking.

Zeker in landen waar de uitkeringen zeer laag of afwezig zijn, is dat een reële eis. Op deze wijze zou in alle Europese landen het sociale minimum meer of minder omhoog moeten gaan.

Het voordeel van deze benadering is dat het minimuminkomen niet meer alleen afhankelijk is van de loonontwikkeling. Het wordt gerelateerd aan de ontwikkeling van de totale rijkdom in een land. Daarnaast wordt zo in iedere lidstaat het minimuminkomen op eenzelfde wijze gedefinieerd en berekend.

Belangenbehartiging

De strijd tegen de groeiende maatschappelijke verdeeldheid en de verpaupering van een deel van de bevolking begint natuurlijk met de belangenbehartiging van de onderliggende groepen. De veranderingen die de neoliberale politiek heeft gebracht maken het verdedigen van die belangen een stuk moeilijker dan daarvoor. We zien dat als we kijken naar de positie van werknemers in productiebedrijven.

De situatie bij het staalbedrijf Corus (voorheen Hoogovens) in IJmuiden laat dat zien. Het aantal vaste medewerkers is in de afgelopen dertig jaar afgenomen van ongeveer 25.000 naar een kleine 10.000. Welbeschouwd werken er nog altijd zo'n 25.000 arbeiders op het terrein. Alleen werkt nu het merendeel bij één van de zeer vele zogeheten onderaannemers. Deze mensen vallen niet onder de cao van Corus maar onder allerlei andere - vaak veel slechtere - cao's, die ook vaak slecht worden nageleefd. Een gezamenlijk belang van alle op het Corusterrein werkenden is moeilijk te vinden en gezamenlijke machtsvorming is moeilijk.

In de jaren zeventig was de vakbeweging bij Hoogovens een geduchte kracht die het bedrijf stil kon leggen. Nu is dat veel en veel moeilijker.

Als het bij een groot bedrijf als Corus al zo veel moeilijker is om een vuist te maken, dan is het duidelijk dat dat bij kleinere bedrijven nog een stuk lastiger is. Dat geldt nog het meest voor de Europese modelwerknemer, de zelfstandige zonder personeel (zzp'er).

Er is een nieuwe generatie arbeiders gegroeid zonder enige ervaring met (vakbonds)strijd. Deze nieuwe generatie is direct onder een neoliberal en vakbondsvrijandig regime aan het werk gezet. Het zijn ultraflexibele werknemers, zonder een duidelijke rechtspositie en beloning gebaseerd op kwalificatie en ervaring.

Ze zijn opgegroeid ook met een ideologie die er vanuit gaat dat iedereen individueel verantwoordelijk is voor zijn situatie. Dat de schuld voor werkloosheid en armoede bij het individu ligt, omdat mensen zich verkeerd gedragen, verkeerde keuzes maken en geen verantwoordelijkheidsbesef hebben.

De mensen die om welke reden dan ook uit de boot vallen, zich niet weten te handhaven op de arbeidsmarkt en afhankelijk zijn van sociale voorzieningen, voelen zich steeds meer onder druk gezet. Dit roept bij velen angsten en frustraties op. Velen hebben slapeloze nachten waarin ze maar doordenken over hoe ze de voortdurend dreigende bestaansonzekerheid tegemoet kunnen treden.

Belangstelling voor politiek en activiteiten op het vlak van belangenbehartiging, discussies over een rechtvaardige wereld (een sociaal Europa) en dergelijke, vereisen echter dat men de ruimte heeft om enigszins afstand te nemen van de dagelijkse problemen. Veel mensen met een minimuminkomen hebben echter bijna al hun energie nodig om te overleven, om de eindjes aan elkaar te knopen. Om de problemen op te lossen waarmee de - vaak langs elkaar heen werkende - bureaucratische instanties hen confronteren. Onder deze omstandigheden bestaat er weinig ruimte om je collectief te organiseren en als actieve burger deel te nemen aan de acties en discussies.

Toenemende heterogeniteit

De marktwerking (toenemende concurrentie tussen mensen en minder regulering van sociale ongelijkheid door de staat) leidt tot toenemende inkomensverschillen en ongelijke kansen. Voorstellen voor een 'getrappt burgerschap' en de reeds bestaande rangorde in sociale rechten versterken de marktwerking, waarbij een tweedeling in de bevolking komt. Met enerzijds mensen die het zich financieel kunnen veroorloven bestaanszekerheid voor hun hele leven te kopen, en anderzijds mensen voor wie het moeilijk of onmogelijk is (mensen)rechten te realiseren.

Deze sociale polarisering schept een gedifferentieerde, heterogene arbeidersklasse. Die wordt geconfronteerd met vermogensbezitters die geen solidariteit tonen met anderen en die een dominante ideologie ontwikkelt waarbij de eigen rijkdom temidden van de armoede van anderen wordt

gerechtvaardigd. Het onderscheid tussen welvaartseilanden en armoederegio's wordt groter, binnen Nederland en wereldwijd. De eilanden van vil-lawijken, omgeven door een kanaal of gracht en alleen via een bewaakte ingang toegankelijk, die we overal in de wereld en ook in Nederland zien verrijzen, zijn daar een symbool van.

Het gescheiden van elkaar leven gaat gepaard met discriminatie naar nationaliteit, geslacht, leeftijd en kwalificatie, zoals scholing en arbeidsverleden. In het algemeen zien we een segmentering van de arbeidsmarkt die tot uitdrukking komt in culturele en sociale symbolen. Zo gaan werknemers en werknemsters zich onderscheiden in consumptiepatronen en leefstijlen en abonneren zich bijvoorbeeld op een daarbij horend 'life style' magazine. De onderlinge verschillen zijn vaak oppervlakkig, maar worden met dergelijke symbolen benoemd en gecultiveerd. Dat raakt het bewustzijn van de betrokken werknemers, hun identiteitsbesef, hun vriendschappen, hun vertrouwensrelaties en hun beleving van lotsverbondenheid, of het ontbreken daarvan.

Anders globaliseringsbeweging

Maar terwijl de globalisering aan de ene kant leidt tot grotere verschillen tussen de mensen maakt ze aan de andere kant de wereld kleiner. De toenemende internationalisering van de economie en nieuwe technologische vindingen leiden er toe dat velen betrekkelijk goedkoop verre reizen kunnen maken en via het internet is directe communicatie op wereldschaal mogelijk. Daarmee komen de schrijnende armoede in de wereld en de negatieve gevolgen van het neoliberalisme als het ware dagelijks direct de huiskamer binnen.

De internationale instituties zoals de Europese Unie, het Internationaal Monetair Fonds, de Wereldbank, de G8 en de WTO, die een centrale rol spelen in het verbreiden van de neoliberale beginselen over de wereld, werden in de ogen van velen een symbool van wat er in de wereld fout gaat. Er ontstond een mondiale beweging, die het vraagstuk van de verdeling van de rijkdom en de macht op de aarde weer aan de orde stelt.

De protestbeweging ontstond in de schaduw van bijeenkomsten van de groten der aarde. Ze was een uitdrukking van de wijzigingen in de sociale en culturele verhoudingen in de arbeidersklasse die het gevolg zijn van

migratiebewegingen, wereldwijde communicatie en verdeling van groepen langs allerlei culturele scheidslijnen. Bij de protesten is er een diversiteit van invalshoeken en organisaties, zij heeft een pluriform karakter.

Deze beweging heeft de verdeling die langs allerlei inhoudelijke en groepsscheidslijnen liep, in de praktijk doorbroken. De fundamentele vraag naar de verdeling van de rijkdom in de wereld neemt in de beweging een centrale plaats in. Daarbij gaat het om de verdeling van de totale welvaart, dus niet alleen de lonen. De eisen van de Euromarsen voor een Europees minimuminkomen sluiten daar op aan.

We kunnen ons niet beperken tot de vakbondstrijd of het bedrijfsniveau. De politieke dimensie en de daarmee verbonden eisen op het gebied van grondrechten worden steeds belangrijker. In het vorige hoofdstuk zagen we dat al vanaf 2000 de vraag hoe de (sociale) grondrechten van de burgers zich verhouden tot de economie, in feite een belangrijk punt is.

Inmiddels heeft de globaliseringbeweging een hele ontwikkeling doorgemaakt. Ogenschijnlijk gaat ze nog net zo te werk als tien jaar geleden, in Seattle en Genua. Er worden demonstraties, blokkades en sociale fora georganiseerd, waar een veelheid van invalshoeken een rol speelt. Maar er is in die tien jaar veel veranderd.

In de eerste plaats is de wereld veranderd. We hebben ‘elf september’ gehad en de opkomst van de ‘War on terror’ die gepaard ging met een nieuw repressief en ideologisch offensief van rechts. In de tweede plaats is de beweging erin geslaagd de agenda van de discussie te beïnvloeden. Voorstanders van de neoliberale globalisering hebben delen van de agenda van de beweging overgenomen, zoals bijvoorbeeld de klimaatverandering, en geven er hun eigen invulling aan.

Acties zoals ‘make poverty history’ laten zien dat samenwerkingsverbanden ontstaan tussen delen van de beweging en de machthebbers. De kritiek van de globaliseringsbeweging is niet langer alleen maar kritiek van buitenaf.

Verder is de beweging intern veranderd. Terwijl eerst vanuit verschillende *one issue*-bewegingen en afzonderlijke groeperingen mensen bij elkaar

kwamen om samen te strijden, is de beweging nu een beweging op zichzelf geworden. Tot slot is de technologische ontwikkeling belangrijk. Internet stond tien jaar geleden nog in de kinderschoenen maar biedt nu mogelijkheden tot nieuwe vormen van actie. Dat heeft ons beïnvloed.

De Euromarsen

Op de talloze discussiebijeenkomsten van de Euromarsen in Nederland en in andere landen kwamen de sterke en zwakke punten van de mondialiseringsbeweging en het politieke vraagstuk van de (sociale) grondrechten aan de orde. De hoofdlijn in de discussies was dat we er naar moesten streven een verband te leggen tussen individuele belangenbehartiging en de strijd voor sociale grondrechten op Europees niveau. Er moet een verband gelegd worden tussen de dagelijkse leefsituatie van de mensen, hun strijd om te overleven en het neoliberale beleid. Het is immers dat beleid dat voor een groot gedeelte bepalend is voor de dagelijkse problemen.

Op die wijze zouden meer mensen bij de sociale beweging voor wereldwijde rechtvaardigheid kunnen worden betrokken en zou vanuit deelbelangen en deelonderwerpen een samenhangende kritiek op het neoliberale Europa kunnen worden geformuleerd. Vanuit deze samenhangende kritiek zouden sociale bewegingen elkaar kunnen versterken.

In dat kader werd besloten veel energie te steken in het meeorganiseren van de Europese Sociale Fora die in het kielzog van het Wereld Sociaal Forum werden gehouden en waar verschillende sociale bewegingen uit verschillende hoeken samenkomen om alternatieven te formuleren.

Daarnaast leek ons samenwerking met de vakbonden noodzakelijk, om scheidslijnen tussen groepen te doorbreken. De geschiedenis heeft uitgegeven dat duurzame sociale bewegingen van achtergestelden alleen mogelijk zijn wanneer zij coalities aangaan met andere delen van de arbeidersklasse zoals die vertegenwoordigd worden door de vakbonden.

Het is daarbij van belang een politiek antwoord te vinden op de flexibilisering van de Europese economieën en de afbraak van de welvaartsstaten. We hebben hiervoor al aangegeven dat een heterogene arbeidersklasse aan het ontstaan is. Om de verdeeldheid te doorbreken is de opbouw van nieuwe organisatiestructuren van onderop onontbeerlijk. Daarbij is ook een

nieuwe koers van de gevestigde vakbonden van belang. Zij moeten zich weer meer ontwikkelen als een sociale beweging. Hierbij kunnen ze voor een deel teruggrijpen op de ervaringen aan het begin van de twintigste eeuw.

In verschillende landen zijn initiatieven ontwikkeld om tot een andere vakbondspraktijk te komen. ‘Organising’ is een praktijk die voor het eerst werd toegepast in de Verenigde Staten. Een voorbeeld is de Justice for Janitors-campagne. Mexicaanse schoonmakers zonder verblijfsvergunning gingen langs bij feesten van hun bazen om een beter loon te eisen. Na vele jaren strijd lukte het de vakbond SEIU om aanhang te verwerven onder de schoonmakers. Kenmerken van deze werkwijze is dat niet betaalde vakbondsbestuurders leiding geven aan de acties maar dat zij ondersteunend optreden bij acties die door de schoonmakers zelf worden opgezet.

Een tweede belangrijk kenmerk van deze werkwijze is dat steun wordt gezocht in de rest van de samenleving: er ontstaan coalities van de actievoerende arbeiders en familieleden, buurtgroepen, politieke groeperingen en dergelijke. Met spreekt in dit verband ook wel in het Engels van ‘social movement unionism’.

Drukmiddel bij dergelijke campagnes kan zijn dat de actievoerders zich richten op de achilleshiel van bedrijven: de bekendheid en het imago van hun merk. Door in de openbaarheid misstanden die door deze bedrijven in stand worden gehouden of waarvoor zij (indirect) verantwoordelijk zijn aan de kaak te stellen, komt de goede naam van de bedrijven onder druk te staan. De strategie is er op gericht om steun te verwerven van bevolkingsgroepen en individuen in de maatschappij die onafhankelijk zijn van het betreffende bedrijf. Doordat deze mensen niet afhankelijk zijn van het loon van de desbetreffende baas kunnen langdurige campagnes gevoerd worden. In Nederland probeert FNV Bondgenoten volgens deze principes in de schoonmaaksector een dergelijke campagne op te zetten.

De Euromarsen besteden veel aandacht aan de Europese en soms zelfs verder wegliggende internationale dimensie. Daarbij brengen we steeds naar voren dat het je terugtrekken in het bastion van de natiestaat geen optie is. Er zou een werkelijk Europese sociale beweging moeten komen, die op Europees niveau eisen stelt op het gebied van sociale grondrechten.

Alleen zo kunnen de grote, machtige, wereldwijd opererende ondernemingen effectief bestreden worden.

De Euromarsen is een voorbeeld van de sociale bewegingen die langzaam aan in Europa van de grond komen. Gezamenlijk proberen die bewegingen te werken aan het tot stand komen van een werkelijk sociaal en solidair Europa.

Beginselen voor een ander Europa

Inleiding

'Een ander Europa is mogelijk': met deze leuze gaven de sociale bewegingen tegen het neoliberalisme een nieuw perspectief voor de opbouw van het Europa van de volkeren.

Het Franse en het Nederlandse 'nee' tegen de Europese grondwet toont aan dat de neoliberale Europese constructie mislukt is. Deze constructie is antidemocratisch en patriarchaal. Ze is het resultaat van onderhandelingen tussen staten zonder dat de bevolking daarbij betrokken is. De elites eigen den zich een grondwetgevende macht toe die zij niet hebben. Er moet een einde komen aan het democratische tekort dat kenmerkend is voor de huidige Europese Unie.

De mobilisaties in Europa aan het begin van deze 21ste eeuw, tegen de oorlog en het liberalisme, tegen het seksisme en het racisme, tegen de vernietiging van sociale en democratische verworvenheden, tegen de privatisering van de openbare diensten en voor het waarborgen van universele rechten, hebben de weg geopend naar het uitwerken van een 'concept Handvest met de beginselen voor een ander Europa', dat we nu ter discussie voorleggen.

De beginselen voor een ander Europa zijn elk even belangrijk en zijn:

- De gelijkwaardigheid en de onschendbaarheid van elke persoon. Deze moeten gerespecteerd worden door elke instelling.
- De vrede, de vrijheid, de rechtvaardigheid en de veiligheid

als individuele en collectieve verworvenheden.

- De gelijkheid van allen, en op de eerste plaats de gelijkgerechtigdheid tussen mannen en vrouwen, met erkenning van verschil en diversiteit.
- Democratie waarbij gelijke vertegenwoordiging en participatie gegarandeerd zijn.
- Het Europees burgerschap voor iedereen die in Europa verblijft.
- De sociale rechten, het recht op arbeid en de arbeidsrechten, wat de enige mogelijkheid is om armoede, uitsluiting en verpaupering uit te bannen.
- Een economie die sociaal rechtvaardig en solidair is, ecologisch duurzaam, en democratisch.
- De vrijheid van de burgers en de volkeren.

Europa is niet hetzelfde als de Europese Unie: de uitbreiding via een neoliberaal beleid veroorzaakt in de landen in Oost-Europa, maar ook in West-Europa, werkloosheid, armoede en uitsluiting, en voedt allerlei vormen van chauvinisme.

De regeringen en een niet verkozen instantie, de Europese Commissie, gaven samen met de markt, de concurrentie en de multinationale ondernemingen de doorslag in de opbouw van de Europese Gemeenschappen en van de Europese Unie. Op deze basis kregen de economische en sociale verhoudingen en instellingen vorm. Wij hebben te maken met een “economische grondwet” die bestaat uit de marktwetten die de kern vormen van de Europese verdragen en die zwaarder wegen dan democratische politieke beslissingen. Dat is in strijd met de beginselen die de grondslag vormden van de grondwetgevende manifesten van de 20ste eeuw.

Hiertegenover stellen wij de sociale grondrechten, de politieke en de culturele rechten. Dat vereist een andere economie, die de natuurlijke gemeenschapsgoederen in stand houdt – de aarde, het water, de lucht, de energie – en de openbare diensten uitbouwt. Er dient een breed proces van maatschappelijke her-toeëigening op gang te worden gebracht - nieuwe vormen van gemeenschapsbezit - om tegemoet te komen aan de maatschappelijke noden en om een ecologisch duurzame en democratische ontwikkeling mogelijk te maken.

Het Europa dat wij willen is gevestigd op het primaat van de rechten van iedereen en op het fundamentele beginsel van de rechtstreekse deelname van de burger aan collectieve en openbare beslissingen. Europa moet een vrije associatie zijn van volkeren, steunend op een grondwettelijke democratie en met een openbare ruimte die de nationale grenzen overstijgt, met democratie op elk niveau.

1. Europa en de wereld

Een ander Europa is gevestigd op de vrede en de erkenning van de universele diversiteit en wijst elke strategie van militaire of economische overheersing en elke vorm van racisme en chauvinisme af.

Het draagt bij aan de wereldvrede: het erkent en waardeert culturele en historische verschillen, binnen een kader van gelijke individuele en collectieve rechten en van respect voor de universele mensenrechten.

De nieuwe wortels van Europa zijn dus gemengd, met een grote inbreng van de migranten: het geweld dat de migranten wordt aangedaan in naam van institutionele grenzen is onaanvaardbaar.

De Europese ervaring van het kolonialisme, intern en extern, met zijn politieke en sociale overheersing, plundering van rijkdommen en oorlogen die miljoenen slachtoffers hebben gemaakt, geeft Europa een verantwoordelijkheid voor de economische en sociale situatie van het grootste deel van de wereld, speciaal in het Zuiden, maar ook in Oost-Europa. De verhoudingen binnen de Europese ruimte en met alle andere landen moeten steunen op solidariteit en respect. Europa is het aan zichzelf verplicht, bewust van het gemeenschappelijke belang in zijn optreden, de globale sociale en economische rechten te bevestigen.

Ons Europa steunt het recht van de volkeren op zelfbeschikking, het recht zelf economische, sociale, culturele en ecologische keuzen te maken. Het waarborgt dat elk volk meester is van de eigen natuurlijke rijkdommen en het directe milieu. Het menselijk recht op ontplooiing is onvervreemdbaar, net zoals de andere grondrechten.

Ons Europa neemt deel aan het scheppen van een nieuwe internationale economische orde die tegemoetkomt aan bovengenoemde punten. In dat kader zal een samenwerking ontwikkeld worden die rekening houdt met de verschillen in situatie en die noodzakelijke gelijkheid van rechten verdedigt.

De opheffing van de buitenlandse schuld van de arme landen is een noodzakelijke, elementaire en dringende maatregel.

Economische akkoorden moeten oog hebben voor de mensenrechten, en de wederzijdse toepassing ervan volgens internationale regels en overeenkomsten.

Ons Europa ondersteunt het plan een belasting te heffen op

internationale kapitaalbewegingen, en verzet zich tegen het vrij verkeer van kapitaal. Het ondersteunt het aanknopen van regionale economische betrekkingen die ingaan tegen de liberale logica.

Ons Europa wijst de wetten van de ‘vrije markt’ af, evenals de overheersing van het commerciële recht dat er het gevolg van is. Het corpus van het internationaal recht is uniek, en geldig voor alle staten en voor de internationale financiële, economische, sociale en politieke instellingen.

Ons Europa stuurt er op aan alle bestaande internationale instellingen op te nemen in gedemocratiseerde en radicaal hervormde Verenigde Naties.

2. Vrede en veiligheid

Ons Europa is gebouwd op de vrede en op veiligheid als resultaat van sociaal rechtvaardige verhoudingen tussen de gemeenschappen en de volkeren.

Ons Europa wijst de oorlog als middel om internationale conflicten op te lossen af en erkent de vrede als een fundamenteel recht van de mensen en de volkeren.

Ons Europa verdedigt en promoot actief de universele rechten die de basis vormen van een duurzame vrede: waardigheid, vrijheid, gelijkheid van alle mensen, sociale, economische en democratische mensenrechten.

Ons Europa verbindt zich ertoe de vrede op te bouwen door te strijden tegen elke vorm van discriminatie, onrechtvaardigheid, uitbuiting, uitsluiting en dreiging, door gebruik te maken van het internationale recht, en politieke onderhandelingen en

diplomatie als fundamentele instrumenten. Het verwerpt iedere poging, of die nu van binnen of van buitenaf komt, om Europa op het wereldtoneel om te vormen tot een militaire macht.

Het Europa dat wij willen erkent het recht van de volkeren op zelfbeschikking, met respect voor de rechten en de diversiteit van minderheden, die gewaarborgd worden op voorwaarde dat zij de grondrechten respecteren. Dit recht houdt in dat de volkeren vrij kunnen beslissen over hun politieke autonomie en soeverein zijn op het economische, sociale en culturele vlak.

Ons Europa erkent het recht van de mensen en de volkeren zich te verzetten tegen onderdrukking en onrecht met alle middelen die niet gepaard gaan met het schenden van universele mensenrechten. Daarom steunt ons Europa de verschillende pogingen om een internationaal gerechtelijk systeem op te zetten dat toestaat de staten en andere actoren die verantwoordelijk zijn voor oorlogsmisdaden te straffen.

Ons Europa zet zich in voor een actief optreden van de internationale instellingen tegen elke vorm van militaire, sociale en economische onderdrukking, en weigert op principiële gronden het gebruik van militaire kracht. Daarom is het voorstander van de ontbinding van de NAVO en van elke andere militaire alliantie, en ook van het opheffen van alle vreemde militaire basissen overal ter wereld.

Ons Europa weigert 'humanitaire' en 'preventieve' oorlogen, want oorlog kan nooit problemen oplossen, en leidt slechts tot nieuwe schendingen van de mensenrechten en het internationale recht. Om deze zelfde reden verwerpt het iedere vorm

van koloniale en imperiale overheersing.

Ons Europa weigert elk gebruik en elke productie van nucleaire wapens, van massavernietigingswapens, evenals foltering, de doodstraf en elke vernederende behandeling. Het zet zich in voor ontwapening en demilitarisering, voor een open en gastvrije wereld en samenleving, waar mensen zich vrij kunnen verplaatsen en vestigen.

Om de noodzakelijke voorwaarden te scheppen voor een vreedzame en democratische internationale ordening stimuleert ons Europa een wereldwijde politiek van ontwikkelings-samenwerking, gewaarborgd door bilaterale en multilaterale verdragen die de politieke, economische en sociale rechten van de burgers en van de volkeren versterken.

Ons Europa erkent het recht van de mensen en de gemeenschap op een leven zonder agressie, gevaar of dreiging. De veiligheid van de een hangt samen met de veiligheid van de ander. Daarom werkt het aan een bredere basis voor de veiligheid, die gemeenschappelijk is door wederzijdse afhankelijkheid, waarbij de veiligheid van de mensen in de plaats komt van de veiligheid van de staten.

In naam van deze principes onthoudt ons Europa zich van elke dreiging en elke offensieve actie, en ijvert het voor het voorkomen van conflicten, hun vreedzame oplossing, en de vermenselijking van internationale betrekkingen.

3. Voor een Europa van rechten, tegen elke vorm van discriminatie

Ons Europa respecteert en waarborgt op alle terreinen de gelijkheid van de burgers met oog voor hun verschillen en diversiteit.

Ons Europa erkent en waarborgt het recht op een gelijke positie - in rechte en in feite - van mannen en vrouwen als een fundamentele waarde, en dit in alle domeinen van het politieke, economische en sociale leven, en ook in de privésfeer. Het erkent en waarborgt ook de vrijheid van seksuele voorkeur.

Alle burgers nemen deel aan het politieke leven op voet van gelijkheid. De openbare instellingen nemen maatregelen om de gelijke deelname van mannen en vrouwen aan het leven van deze instellingen in hun beslissingsorganen en in hun politieke en sociale instellingen af te dwingen.

Elke persoon die duurzaam op het Europese grondgebied is gevestigd verkrijgt het Europees burgerschap, met alle rechten die daar aan verbonden zijn.

Alle openbare instellingen moeten de mensenrechten en de vrijheden van vrouwen waarborgen, en ingaan tegen elke vorm van patriërchaat. Elke vrouw heeft in elk land het recht vrij te beschikken over haar eigen lichaam, speciaal wat betreft het recht op abortus, anticonceptie, vrij gekozen moederschap en de keuze voor kunstmatige bevruchting. Iedere vrouw heeft het recht vrij te kiezen voor de vorm van haar privéleven (celibaat, huwelijk, samenleven, echtscheiding). De openbare instellingen moeten zich verzetten tegen elke vorm van patriërchaat. Zij moeten helpen een einde te maken aan mensenhandel en slavernij in al haar vormen. Europa moet krachtadig optreden tegen racisme, antisemitisme en tegen islamofobie.

De openbare instellingen nemen en bevorderen alle initiatieven die er op gericht zijn een einde te maken aan het seksistische geweld tegen vrouwen en kinderen, in en buiten het ge-

zin. Ze zetten elk land er toe aan een kaderwet uit te werken tegen geweld tegen vrouwen en verschaffen de middelen om dit geweld effectief te bestrijden. Ons Europa is tegen de vermarkting van seksuele verhoudingen en waarborgt mensen in de prostitutie hun rechten als burger.

Europa bevestigt het seculiere karakter van de instellingen. Het waarborgt de waardigheid en de vrijheid van geweten van elke burger, los van zijn/haar afkomst, opinies of geloof, en de vrijheid individueel of collectief een religie te beleven, in respect voor alle burgers.

Europa erkent het recht op vrije vestiging en verkeer van personen als universeel recht. Het waarborgt het asielrecht.

Alle volkeren hebben het recht op zelfbeschikking, waarbij de fundamentele rechten van iedereen worden gewaarborgd.

Elke persoon die lid is van een nationale minderheid zal het recht hebben vrij te kiezen om als zodanig behandeld te worden, zonder dat deze keuze of de uitoefening van deze keuze enig nadelig gevolg met zich meebrengt.

De taal van oorsprong van de leerlingen en studenten van openbare scholen wordt gerespecteerd, er wordt rekening mee gehouden, en het onderwijs ervan wordt bevorderd.

De openbare instellingen dragen door hun optreden er toe bij de materiële, culturele, symbolische en taalbarrières tussen de volkeren te boven te komen.

4 Voor een democratisch Europa

De huidige Europese Unie is niet democratisch. Er is geen scheiding van de machten: het uitvoerende orgaan van de Unie is bekleed met wetgevende macht; de Europese Raad of de Ministerraden vormen een wetgevend orgaan terwijl zij zijn samengesteld uit de uitvoerende organen van de lidstaten.

Wij bevestigen het primaat van de volkeren als onvervangbare bron van democratische legitimiteit, en van de gelijke deelname van mannen en vrouwen als fundamenteel democratisch principe bij het nemen van beslissingen die hen aangaan.

Er moet een proces komen van democratische herstichting van Europa waarin de volkeren en de burgers een hoofdrol spelen. Een sociaal en democratisch Europa waarbij politieke keuzen gemaakt door de burgers boven de wetten van de markt en de winst gaan.

Het Europa waar wij naartoe willen is een Europa van de volkeren. Het wordt opgebouwd in naam van, door, en met de volkeren, democratisch georganiseerd op alle niveaus.

Er zal een einde komen aan het democratische tekort van de Europese instellingen. Zodat in een politieke grondwet van Europa werkelijk zal kunnen worden verkondigd: ‘Wij de volkeren van Europa’, in plaats van ‘wij de staten van Europa’.

De overgang naar een Europa van de verenigde volkeren, georganiseerd op een volkomen nieuwe wijze, moet dus gekenmerkt worden door politieke instellingen die hun legitimiteit halen uit twee bronnen. Enerzijds de wil van de bevolking, rechtstreeks uitgedrukt door volksraadplegingen en maatschappelijke initiatieven, of indirect door de verkiezing van

representatieve Europese assemblees. Anderzijds de deelname van de Europese burgers op de verschillende niveaus (lokaal, regionaal, nationaal, enz.) of in de verschillende politieke en sociale instanties waar de beslissingen worden genomen die hen aangaan.

Onze Europese constitutionele democratie wordt zo een nieuwe politieke entiteit. De politieke vertegenwoordiging in de Europese ruimte speelt zich af op verschillende niveaus, met vertegenwoordiging van volkeren, landen, regio's en plaatselijke gemeenschappen. Een democratie over nationale grenzen heen wordt bovendien gekenmerkt door een niet-hiërarchische samenwerking tussen deze verschillende niveaus. Daaruit volgt dat de structurering van de instellingen moet steunen op dialoog en samenwerking tussen de verschillende politieke en juridische nationale en Europese overheden.

In alle omstandigheden moeten de burgers een stem hebben in de grote economische, sociale en politieke keuzen. Daartoe verkiezen en controleren zij hun vertegenwoordigers. Op elk bevoegdheidsniveau zijn regeringsorganen verantwoording verschuldigd aan verkozen assemblees. Deze laatste nemen wetgevende initiatieven en oefenen politieke controle uit in samenhang met de burgers en met de nationale, regionale en lokale instellingen.

Om te komen tot een waarlijk democratisch Europa zijn het recht op informatie en vrije communicatie fundamentele individuele en collectieve rechten. Het gaat om het recht autonoom te communiceren, zich te informeren, zich vrij te vormen en op gelijke voet deel te nemen aan informatie- en communicatienetwerken in de Europese openbare sfeer.

5. De sociale en economische rechten voor elke persoon die in Europa verblijft

Gelijke rechten en solidariteit zijn hoekstenen van ons Europa. Zij waarborgen de sociale samenhang van onze samenleving.

De sociale en economische rechten werden afgedwongen door sociale mobilisaties en zij werden erkend in de Verklaring van de Verenigde Naties van 1948, het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten van 1966 - gesloten in het kader van de VN -, de conventies van de Internationale Arbeidsorganisatie, het Europees Sociaal Handvest van Turijn van 1961 en het Gemeenschapshandvest van de sociale rechten van de werkenden van 1989.

De verdediging en de ontwikkeling van de sociale en economische rechten is één van de doelstellingen van ons Europa. Ons Europa is op alle niveaus verantwoordelijk om deze rechten werkelijk en effectief te waarborgen, volgens de principes van ondeelbaarheid en universaliteit. Zij maken integraal deel uit van de grondrechten.

De vermelde rechten moeten afgedwongen kunnen worden voor de nationale en de Europese rechter. Iedere handeling van de Europese instellingen die deze rechten wezenlijk schendt, moet het voorwerp kunnen zijn van een beroep tot nietigverklaring voor het Europees Hof van Justitie, terwijl de nationale rechter de uitvoering van dergelijke Europese handelingen moet kunnen verbieden. De rechtsgang om deze rechten af te dwingen moet aan een ieder worden gewaarborgd, in het bijzonder aan mensen met beperkte financiële draagkracht.

Het respect van de sociale en economische rechten is gebaseerd op de volgende principes:

Het principe van verbod op sociale achteruitgang. Geen enkele Europese beslissing mag door een nationale wetgeving erkende sociale rechten op de helling zetten.

Het principe van de progressieve convergentie van de normen, dat de juridische bescherming van werkende mensen moet versterken in plaats van ze terug te draaien tot de kleinste gemeenschappelijke deler van de nationale regelingen. Op alle vrouwen in alle lidstaten moet de regeling van de meest begunstigde Europese vrouw worden toegepast.

Ons Europa is gebouwd op respect voor de rechten en de waardigheid van de loontrekkenden, onafhankelijk van hun arbeidssituatie.

De concurrentie en de vrijhandel worden vervangen door de hogere waarden van Europa zoals gelijkheid, samenwerking, solidariteit, democratische vastlegging van de noden, en sociale rechten.

Iedere Europese burger heeft recht op goede levenskwaliteit, die bescherming biedt tegen armoede en sociale uitsluiting en die toestaat volwaardig deel te nemen aan het sociale en culturele leven: dat veronderstelt de uitroeiing van de werkloosheid, de bestaansonzekerheid, de armoede en elke vorm van uitsluiting.

Er dienen gemeenschappelijke minimale normen te worden vastgelegd voor de lonen en inkomens, rekening houdend met het bereikte ontwikkelingsniveau en de verworvenheden van

elk land. In functie daarvan zullen een gewaarborgd individueel minimuminkomen en minimumloon worden bepaald, plus een kalender om de sociale rechten naar boven toe te harmoniseren.

Het recht op een baan en op een inkomen moet worden gerealiseerd met verbod van elke discriminatie op basis van religie, geslacht, seksuele voorkeur, opinie of land van oorsprong. Het principe 'gelijk loon voor gelijkwaardig werk' moet werkelijkheid worden.

Iedere persoon moet vrij een beroep kunnen kiezen.

Ook de zelfstandigen hebben recht op waarborgen voor een inkomen, vorming, goede arbeidsvoorwaarden en een democratische vertegenwoordiging.

De vermindering van de arbeidsduur wordt een doelstelling voor heel Europa, te beginnen met de veralgemening van de 35-uren week.

Op alle niveaus streeft Europa ernaar een vast contract van onbepaalde duur de norm te maken in heel Europa.

Alle werknemers worden beschermd tegen ontslag. Elk willekeurig ontslag is verboden. Het wordt aandeelhouders verboden bedrijven te sluiten enkel vanwege de winst. Elk plan met ontslagen moet gepaard gaan met waarborgen voor de werknemers wat betreft vorming, behoud van inkomen en het vinden van een nieuwe baan.

Nachtarbeid is verboden voor jongeren onder de 18 jaar en wordt alleen daar toegestaan waar het niet anders kan.

Europa erkent de sociale dialoog en de vrijheid zich te organiseren in een vakbond of vereniging als fundamentele waarden. Alle werknemers hebben de volgende rechten:

Het recht hun vertegenwoordigers vrij te kiezen en zich verkiesbaar te stellen.

Het recht op collectieve onderhandelingen in het bedrijf, de industrietak, nationaal en Europees.

Het recht collectieve akkoorden die hen aangaan al dan niet goed te keuren.

Het stakingsrecht, ook op grond van solidariteit of van politieke motieven, plaatselijk, nationaal of Europees. Uitsluiting is verboden.

Een correcte vertegenwoordiging en de democratie op de werkvloer en in de vakbond vormen fundamentele rechten op alle niveaus. De democratische verkiezing van vakbonds- en werknemersvertegenwoordiging op de werkvloer en in de vakbonden vormen een fundamenteel recht. De democratisch verkozen vakbondsvertegenwoordiging en vertegenwoordiging van de werknemers op Europees niveau is een onderdeel van de Europese democratie.

Een Europese ondernemingsraad (EOR) is verplicht in elke bedrijf dat in meerdere lidstaten een vestiging heeft. De EOR heeft recht op informatie en voorafgaande raadpleging. Hij heeft ook het recht tussenbeide te komen in beslissingen van de bedrijfsleiding betreffende het aantal werknemers, de arbeidsvoorwaarden en economische beleidskeuzes. Om voor

iedereen gelijke rechten te waarborgen worden de hoofdbedrijven aansprakelijk gesteld voor de werknemers van de bedrijven die voor hen in onderaanneming werken.

De sociale zekerheid, de werkloosheidsverzekering en de pensioenen behoren voor hun werking en financiering tot de openbare sector en worden beheerd volgens een solidaire logica, dit in tegenstelling tot individuele benaderingen steunend op de markt (pensioenfondsen, verzekeringen, enz.). Het openbare systeem (de sociale zekerheid) moet iedereen een waardig leven verzekeren onafhankelijk van de wisselvalligheden van het bestaan.

Om een daadwerkelijk respect te verzekeren van de rechten die in dit Handvest zijn opgesomd zal Europa op alle niveaus een aangepaste economische en sociale politiek ontwikkelen. Speciaal het fiscale beleid zal worden geharmoniseerd en de openbare diensten zullen onttrokken worden aan de markt om een einde te maken aan fiscale en sociale dumping.

6. Openbare diensten om rechten toegankelijk te maken

De verdediging van de openbare diensten moet centraal staan in de voorstellen voor een ander Europa.

Los van de verschillende manieren waarop openbare diensten georganiseerd zijn in de verschillende landen mogen zij niet ondergeschikt zijn aan concurrentie en winstbejag. Zij moeten gericht zijn op het vervullen van de fundamentele rechten en toegang verschaffen tot de gemeenschapsgoederen van de mensheid.

De openbare diensten vereisen een democratisch openbaar beheer. Zij moeten de gemeenschap opnieuw greep geven op

het bestaan, door te beantwoorden aan noden die door de burgers zijn bepaald met controle door de burgers op alle niveaus waarop de werking van de openbare dienst zich afspeelt. Daarbij gaat het om gezondheid, huisvesting, transport en alle moderne communicatiemiddelen.

Er moet een einde gemaakt worden aan de vermarkting en de verschraling van kennis, onderwijs en onderzoek.

*Onderwijs is een fundamenteel recht dat voor ieder moet worden gewaarborgd, en het moet gepaard gaan met een waarachtige culturele ontplooiing van iedereen. De openbare onderwijssystemen moeten gemengd en niet-seksistisch zijn:

Zij moeten de sociale en culturele emancipatie van iedereen mogelijk maken, en breken met de ongelijke verhoudingen in onze samenleving. Het schoolsysteem moet sociale insluiting ondersteunen en sociale selectie vermijden. Het mag niet discrimineren op basis van afkomst, sociale achtergrond, fysieke capaciteiten of geslacht. Leerlingen uit families van migranten, met een fysieke handicap, of die het slachtoffer zijn van sociale achterstelling moeten opgenomen worden in het reguliere schoolsysteem en niet gedwongen worden tot andere vormen van onderwijs.

Zij bevorderen de actieve deelname van de leerlingen tijdens hun studies, met respect voor de tijd die ieder nodig heeft om te leren.

Zij vormen een kritische geest en sluiten elke vorm van ziel-tjesjagerij uit.

Studenten, leerkrachten en onderzoekers moeten volledig on-

afhankelijk zijn in vorming en onderzoek, en zich kunnen onttrekken aan rendabiliteit op korte termijn. Onderzoek moet beschikken over voldoende publieke middelen om haar missie waar te maken (productie en verspreiding van kennis, vorming tot en door onderzoek, deskundigheid).

Gezondheid is een recht. Het gezondheidssysteem moet openbaar en gratis zijn, en voor iedereen beschikbaar. Het moet de fysieke en psychische integriteit van de burgers en van de werkers in de gezondheidssector respecteren.

De instellingen die belast zijn met het beheer van het gezondheidssysteem moeten het medische personeel en de burgers daarbij betrekken. Zij moeten in het bijzonder oog hebben voor de actieve deelname van de burgers aan het beheer van het gezondheidssysteem.

Voor een daadwerkelijk recht op huisvesting voor iedereen. Iedereen moet toegang hebben tot echte huisvesting, dankzij openbare huisvestingsdiensten die beschikken over de financiële en juridische middelen om een beleid van massale bouw van sociale woningen mogelijk te maken en in te gaan tegen grond- en onroerend goed speculatie.

7. Recht op een duurzaam leefmilieu

Leefomgeving, duurzame productie en consumptie. De neoliberale logica is van nature verspillend en vernietigend.

Bestaande technieken volstaan om een antwoord te kunnen geven op de vitale noden van de hele mensheid. In de plaats daarvan creëren financiële kapitaalsgroepen kunstmatige behoeften in landen die beschikken over koopkracht terwijl zij gelijktijdig de mensen en de natuurlijke rijkdommen van de hele planeet uitbuiten. De derde wereld is het kwetsbaarst. Elke dag sterven er meer dan 15.000 kinderen ten gevolge van

honger en te genezen ziekten. De klimaatwijziging vormt het grootste gevaar voor de planeet en een wereldwijde sociale ramp.

Visie op een nieuwe levensstijl. Europa moet evolueren naar een nieuwe levensstijl van duurzame productie en consumptie. Zuinig omspringen met materialen en energie, radicaal de manier waarop wij consumeren veranderen door voorrang te geven aan hernieuwbare energiebronnen boven fossiele brandstoffen; de economische groei loskoppelen van de groei van het transport; de chemische en biologische veiligheid bewaken en een einde maken aan het verlies van biodiversiteit. Dat alles is geen mogelijke optie maar een plicht.

De vitale belangen van de mensen en hun gezondheid gaan voor de belangen van financiële groepen die steeds maar klagen over hun verlies aan ‘concurrentiekracht’ - wat in feite betekent dat zij steeds meer winst willen. De Europese lidstaten moeten onderling geen concurrentie aangaan in de vorm van sociale, economische en milieudumping, maar samenwerken gericht op duurzaamheid. Wij moeten de natuur en de samenleving overdragen aan de komende generaties in een staat die niet slechter is dan die waarin wijzelf ze van onze voorouders gekregen hebben.

Men moet beginnen ‘externe kosten’ (gebruik van natuurlijke hulpmiddelen, vervuiling, storten van afvalstoffen) mee te rekenen. Daarvoor is een hervorming van de milieubelasting noodzakelijk evenals het invoeren van de Tobintax, en de invoering van een geheel van indicatoren die de duurzaamheid meten in plaats van ons te beperken tot één enkele indicator zoals vandaag met het bruto nationaal product (BNP) dat geen rekening houdt met de kwaliteit van het leven.

Nieuwe globale benaderingen moeten economische, ecologische en sociale indicatoren bevatten. We hebben een radicaal verschillende visie op ontwikkeling nodig. Zuinig in het gebruik van natuurlijke rijkdommen, ecologisch, respectvol voor het milieu, met een focus op de ontwikkeling van het menselijk kunnen en met respect voor de culturele diversiteit, de bescherming van de natuur en van het maritieme milieu.

Nieuwe vormen van mobiliteit moeten toestaan energie te besparen door het stimuleren van het openbaar vervoer eerder dan privéwagens, van de trein eerder dan verkeer over de weg of door de lucht, waarbij overbodig goederentransport wordt vermeden, bijvoorbeeld door tolheffingen en door belasting op brandstof voor weg- en luchttransport.

Alternatieve vormen van transport die een combinatie vormen van lopen, fietsen en openbaar vervoer moeten worden gesteund.

De natuurlijke rijkdommen, gemeenschapsgoederen van de mensheid, mogen niet onderworpen worden aan intellectuele eigendomsrechten en patenten. Zij moeten buiten het private domein en buiten marktverhoudingen blijven, en openbaar beheerd worden met deelname van de burgers. Zij mogen niet worden onderworpen aan de handelsverdragen.

Water is een gemeenschapsgoed en toegang tot drinkwater is een grondrecht waarover iedereen moet beschikken. Waterdistributie is een zaak voor openbare instellingen en het beheer ervan moet gepaard gaan met participatie van de burgers. De consumptie van energie moet radicaal worden veranderd. Nieuwe keuzen dringen zich op, uitgaand van de volgende principes: meer zuinigheid met energie, diversifiëren van de energiebronnen met voorrang voor duurzame en hernieuwbare

energiebronnen. Om energie te besparen moet niet-vervuilend transport worden aangemoedigd en moet het openbaar vervoer worden ontwikkeld.

Ook de huisvesting moet strikte ecologische regels respecteren. Het volksgezondheidsbeleid moet rekening houden met de milieurisico's.

Vervuilende industrieën moeten meer gereguleerd worden, speciaal wat betreft de productie en de commercialisatie van chemische stoffen.

De openbare instellingen moeten voldoende gezonde voeding waarborgen als grondrecht.

Tegenover de multinationale ondernemingen die de boeren uitbuiten zijn nieuwe regels nodig die deze praktijken ontmoedigen. Landbouwsystemen die niet vervuilen en die arbeid boven kapitaal stellen moeten worden bevorderd, evenals korte distributiekkanalen. Vervuilende landbouwpraktijken moeten worden ontmoedigd. De productie van genetisch gemanipuleerde gewassen moet worden verboden (behalve in hermetisch afgeschermd milieus met het oog op fundamenteel onderzoek).

Het principe van voedselsoevereiniteit, dit is het recht zelf te beslissen over het eigen landbouw- en voedselbeleid, moet voor alle gebieden en landen van de wereld worden gerespecteerd. De Europese landen hebben dus een bijzondere verantwoordelijkheid bij het uitwerken van hun landbouwbeleid en bij het aangaan van handelsverdragen met landen van het Zuiden. Het landbouw- en handelsbeleid moeten fundamenteel worden herzien om het principe van de voedselsoevereiniteit

te respecteren.

Vrede, gelijkheid, rechtvaardigheid, vrijheid, democratie, sociale en fundamentele rechten!

Voor een ander Europa, voor een andere solidaire wereld en een duurzaam leefmilieu!

Uitgaven van de Stichting voor een Sociaal Europa en de Euromarsen

- **De sociale rechten in de vergrote Europese Unie. Voor solidariteit van sociale bewegingen in Oost en West. Verslag van een conferentie in Brussel op 19 en 20 maart 2004. Vereniging Bijstandsbond Amsterdam/ Europese marsen/Euromarches. 125 blz. Edition Syllepse, Parijs 2004. 4 euro exclusief portokosten**

Inhoud van de brochure:

- Het Europese werkgelegenheidsbeleid in het kader van de mondialisering
- De afbraak van de sociale systemen in Europese landen en hun gevolgen
- Beschrijvingen van de werkgelegenheidspolitiek in de afzonderlijke landen van de EU
- De gevolgen van de toetreding van Oost-Europese landen tot de EU
- De stem van de Poolse werklozen
- Voor een sociaal Europa. Perspectieven en uitdagingen
- Analyses over de positie van vrouwen en migranten op de Europese arbeidsmarkt.

- **Van rechten naar kansen op rechten. De nieuwe werknemer en de nieuwe sociale onzekerheid. Stichting voor een Sociaal Europa, amsterdam 2003. 30 blz Gratis**

Weerslag van een discussie die zich heeft afgespeeld in het vakbondsblad ‘Solidariteit’ over de nieuwe diensteneconomie en de posities van werknemers in die sectoren. Wat betekent het ‘Europese project’ voor de flexibilisering van de arbeidsmarkt en de opkomst van de ‘nieuwe werknemers’ zoals zelfstandigen zonder personeel (ZZP-ers) voor de organisatie van deze werknemers in vakbonden of andere belangenorganisaties en sociale bewegingen?

Andere uitgaven van de Stichting voor een Sociaal Europa en de Euromarsen zijn onder andere de ‘Sociaal Europa krant’, die tweemaandelijks verschijnt en verspreid wordt in een oplage van 60.000 exemplaren. Een deel van de oplage verschijnt als bijlage bij de MUG, maandblad voor Uitkerings Gerechtigden in Amsterdam. Exemplaren van de krant kunnen gratis besteld worden bij het secretariaat van de Stichting voor een Sociaal Europa.

DVD's verkrijgbaar bij de Stichting voor een Sociaal Europa.

- Rostock. Filmverslagen van de marsen tegen precariteit (bestaansonzekerheid) in de zomer van 2007 naar de bijeenkomst van de G8, De top van rijke industrielanden, in Rostock. Uitgave Canal Marches. Www.canalmarches.org. De DVD box kost 10 euro.

De DVD box bevat 2 DVD's, 27 films en 100 foto's. De gesproken teksten zijn in het Frans. Werklozen, mensen met flexibele contracten en andere mensen die geconfronteerd worden met de gevolgen van de industriepolitiek van de G8 filmen zelf hun acties.

- 1997-2007. Tien jaar Euromarsen in Europa. Tegen werkloosheid, precariteit (bestaansonzekerheid) en uitsluiting. Uitgave Canal Marches. Parijs 2007. De DVD box kost 30 euro.

De marsen van de mensen zonder stem in Europa. De DVD box bevat 4 DVD's met 15 films van de acties die het netwerk van de Euromarsen de afgelopen tien jaar gevoerd heeft.

